

**ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ДОКЛАД
ЗА ПРЕЧКИТЕ ПРЕД ХОРАТА С
ИНТЕЛЕКТУАЛНИ И/ИЛИ
ПСИХОСОЦИАЛНИ
УВРЕЖДЕНИЯ В СИСТЕМАТА
НА НАКАЗАТЕЛНОТО
ПРАВОСЪДИЕ В БЪЛГАРИЯ**

Този доклад е разработен от фондация „Кера“ (България) като част от проекта „Включване и достъп до правосъдие за обвиняеми с интелектуални и психосоциални увреждания“ (ENABLE - 101056701 - JUST-2021-JACC).

Проектът има за цел да насърчи достъпа до правосъдие и по-справедливи наказателни производства за обвиняеми с интелектуални и/или психосоциални увреждания в осем държави от ЕС:

- Румъния (Centrul de Resurse Juridice)
- Португалия (Fenacerci – Federação Nacional de Cooperativas de Solidariedade Social)
- Чехия (Fórum pro lidská práva)
- Словакия (Fórum pro lidská práva)
- Словения (PIC – Pravni center za varstvo človekovih pravic in okolja)
- България (фондация „Кера“)
- Испания (Confederación Plena Inclusión España)
- Литва (Mental Health Perspectives)

Проектът се координира от фондация „Валидити“ (Унгария), като наръчникът е разработен от Международната комисия на юристите – Европейски институции (Белгия) и International Commission of Jurists – European Institutions (Belgium).

**Съфинансирано от
Европейския съюз**

Съфинансиран от Европейския съюз. Изразените възгледи и мнения обаче са само на автора(ите) и не отразяват непременно тези на Европейския съюз или Европейската комисия. Нито Европейският съюз, нито предоставящият орган могат да носят отговорност за тях.

Благодарности

Благодарим на всички хора с увреждания и професионалисти, които споделиха с нас своите истории и опит. Именно техният принос прави това изследване толкова ценно.

Специални благодарности на екипа от изследователи, посветени на справедлива кауза.

Автор

Мария Кръстева

Редактор

Анета Генова

Контакти за България

Фондация „Кера“

ул. „Христо Ботев“ № 2

България, гр. Велико Търново, п.к. 5000

Лице за контакт: Анета Генова

Ел. поща: aneta.mircheva@gmail.com

Контакти за целия проект:

Фондация „Валидити“, гр. Будапеща, Унгария

Validity Foundation – Mental Disability Advocacy Centre

Impact Hub, Milestone Institute

Budapest, Wesselényi utca 17.

1077 Hungary

E-mail: validity@validity.ngo

Дата на публикуване

Май 2023

Информация за финансирането

101056701 - JUST-2021-JACC

СЪДЪРЖАНИЕ

	Резюме	01
01	Въведение	07
02	Цели и методология	11
03	Достъп до правосъдие на обвиняеми/подсъдими с увреждания	14
	Правна рамка	15
	01 Прилагане на международната правна рамка	18
	02 Преглед на националната правна рамка по отношение на достъпа до правосъдие	23
	03 Обучение и повишаване осведомеността на специалистите в областта на наказателното правосъдие	36
	04 Статистика и данни относно достъпа до правосъдие	37
	05 Основни заключения	38
	Опит по отношение достъпа до правосъдие на обвиняеми/подсъдими лица с увреждания	40
	01 Опит по отношение достъпа до правосъдие на обвиняеми/подсъдими лица с увреждания	43
	02 Опит на специалистите в областта на наказателното правосъдие	52
	03 Опит на НПО, институциите за човешки права и специалистите в областта на подкрепящите услуги	56
	04 Кратък анализ на моделите	60
	05 Междусекторност	61
	06 Добри практики	62
	07 Основни заключения	62
04	Заключения и препоръки	63
	Заключения	64
	Препоръки	68
05	Приложение	72
	Приложение 1 - Профил на интервюираните лица	

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

Целта на този документ [1] е да изследва следните въпроси за България:

С какви пречки се сблъскват обвиняемите/подсъдимите с интелектуални и/или психосоциални увреждания в системата на наказателното правосъдие при достъпа си до информация, подкрепа и процедурни улеснения?

До каква степен съществува законодателна рамка, политики или практики (включително добри практики), които дават възможност на обвиняемите/подсъдимите с интелектуални и/или психосоциални увреждания да преодолеят тези пречки, и по-конкретно през осигуряване на процедурни улеснения?

Този доклад ще послужи като основа за реформа, както и за разработването на наръчник и протокол за подобряване достъпността на наказателните производства.

Основни заключения относно пречките, предизвикателствата и добрите практики

- Системата на наказателното правосъдие в България прилага подход, базиран на медицинския модел и предубеденост спрямо хората с увреждания. Цялото производство се фокусира върху съдебната експертиза за невменяемост, без да се осигуряват реални процедурни улеснения, които да отчитат правоспособността и дееспособността и правото на ефективно участие на лицата.
- Ако е налице невменяемост, това води до прекратяване на наказателното производство и принудително настаняване за лечение, както и до изключване по-нататъшното обследване на *mens rea* („виновен ум“, умисъл). По този начин правосъдието е оставено на психиатрите, а презумпцията за невинност е пренебрегната.
- Принудителното лечение е обичайното наказание за тези, които са признати за невменяеми и е единствена алтернатива на лишаването от свобода. То обаче може да бъде удължавано неограничено и дори да надхвърля времетраенето на полагащата се иначе присъда.

[1] Обръщаме внимание, че оригиналният текст на доклада е на английски език и е предназначен за международна и българска аудитория. Настоящото е превод на оригинала на български език.

РЕЗЮМЕ

- Системата на наказателното правосъдие не признава увреждането като състояние, което изисква допълнителна подкрепа. Това се приема за медицински въпрос, който е проблем на системата за психиатричната грижа. Симптомите на увреждането често се бъркат с неподчинение или симулиране с цел да се избегне наказателна отговорност.
- Процедурни улеснения се използват рядко. Това се дължи основно на причините посочени по-горе, но също и на липсата на познаване и разбиране на задълженията и принципите, посочени в Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (КПХУ). Отвъд това, в страната от години битуват стигмата и вярването, че хората с увреждания не си заслужават, а и не биха могли да се ползват от пълноправен процес.
- Мнозинството интервюирани обвиняеми споделят сходен опит – не са били изслушани или изобщо не са разбрали какво се случва. Били са в комуникационна и информационна изолация.
- Изследването ни показва, че в повечето случаи адвокати се назначават едва, след като лицето вече е дало първите си показания пред полицията. Интервюираните изразиха още мнение за некомпетентност и липса на мотивация на служебните защитници.
- Професионалистите в областта на наказателното правосъдие, включително адвокатите, не получават достатъчно обучение относно правата на хората с увреждания.
- Има развитие в националната законодателна рамка, касаеща хората с увреждания, но липсва прилагане в частта за достъп до правосъдие. В по-голямата част наказателното законодателство и практики продължават да не зачитат регулациите, касаещи хората с увреждания.
- Предвид многобройните наказателни системи по света, които подкрепят съществуването на институти като невменяемостта и принудителното лечение, относимите директиви на ЕС очевидно недостатъчно адресират проблемите около чл. 12, 13 и 14 от КПХУ.

РЕЗЮМЕ

Основни препоръки

- Премахване на всички практики, базирани на ограничаване дееспособността на лицата, каквито са институтите на невменяемостта и принудителното лечение. Вместо тях, да се предостави равен достъп на обвиняемите/подсъдимите до защита, включително правото да се изследва формата на вина; да се изгради система от подкрепящи услуги и улеснения, които да подсилят ефективно участие; да бъдат разработени услуги, базирани в общността, които да заменят неограничените със срок болнични лечения.
- Дейностите по превенция на престъпността следва да отчита мултидисциплинарната проблематика като, освен всичко останало, се осигурят услуги и подкрепа, базирани в общността, алтернативи на лишаването от свобода, както и алтернативи на традиционните наказателно-правосъдни системи, като например възстановително правосъдие.
- Осигуряване на обучения за професионалистите в правосъдната система, включително полиция, във връзка с това как да разпознават увреждането и как да действат в съответствие с КПХУ.
- Подобряване на системата за правна помощ, за да се осигури равен достъп до адвокати, които предоставят висококачествени услуги на всички свои клиенти.
- Предоставяне на подкрепа във връзка с комуникацията и информацията, като например комуникационни посредници (intermediaries)[2], лесни за четене документи, използването на опростен език.
- Подобряване на нормативната връзка между законите на национално ниво, касаещи правата на хората с увреждания и тези, свързани с наказателното правосъдие.

[2] През м. май 2023 г. ще започне обучение за комуникационни посредници (intermediaries) в съдебни и досъдебни производства. Обучението е организирано от НПО. Информация за обучението може да бъде намерена на: <https://nie.expert/next-training/>. Важно е да се отбележи, че ролята на комуникационния посредник все още не е официално призната в България.

РЕЗЮМЕ

Основни препоръки

- Извършване на необходимите законодателни промени, отнасящи се до невменяемостта и принудителното лечение, в изпълнение на решението на Съда на Европейския съюз от 19.09.2019 г., C-467/2018, в отговор на преюдициално запитване от Районен съд - Луковит, България (виж раздел „Законодателна рамка, касаеща правата на хората с увреждания и наказателното правосъдие, Принудително лечение.“)
- Настояване за по-категорични разпоредби в директивите на ЕС, които да утвърждават чл. 12, 13 и 14 от КПХУ и да забраняват всякакви подходи в наказателно-правосъдните системи в страните от ЕС, засягащи правоспособността и дееспособността на лицата.

**ОБЩЕСТВОТО Е
ТОВА, КОЕТО
ЛИШАВА ХОРАТА С
УВРЕЖДЕНИЯ ОТ
ВЪЗМОЖНОСТТА ДА
УПРАЖНЯВАТ
ЧОВЕШКИТЕ СИ
ПРАВА КАТО
ГРАЖДАНИ**

ООН, 2008 г.

01

ВЪВЕДЕНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ

Правото на хората с увреждания на достъп до правосъдие е признато в член 13 от Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (КПХУ), който гласи: „Държавите - страни по настоящата конвенция, осигуряват на хората с увреждания ефективен достъп до правосъдие наравно с всички останали, включително чрез предоставяне на процедурни и подходящи за възрастта им улеснения с оглед ефективното им участие като преки и непреки участници, включително като свидетели, във всякакви процесуални действия, включително във фазата на разследване и други предварителни фази.“ и „с оглед осигуряването на ефективен достъп до правосъдие за хората с увреждания държавите - страни по конвенцията, способстват за подходящо обучение на работещите в сферата на правораздаването, включително полицейски служители и служители в затворите.“

Съгласно Международните принципи и насоки на ООН за достъпа до правосъдие на хората с увреждания (2020) процедурните улеснения включват: “всякакви необходими и подходящи промени и приспособявания в контекста на достъпа до правосъдие по конкретно дело, за да се осигури участието на хората с увреждания, наравно с всички останали. За разлика от разумните улеснения [3], процедурните улеснения не са ограничени от концепцията за непропорционално или неоправдано обременяване.” [4]

Практическото прилагане на член 13, и по-специално достъпът до правосъдие на обвиняеми/подсъдимите с интелектуални и/или психосоциални увреждания, е въпрос, който не е достатъчно изследван, поне в някои европейски държави. Настоящият проект има за цел да запълни тази празнина, като анализира пречките (както и най-добрите практики) пред участието в наказателния процес, като се фокусира конкретно върху лицата с интелектуални и/или психосоциални увреждания.

Според КПХУ увреждането е динамично понятие и „е резултат от взаимодействието между хората с увреждания и бариерите, произтичащи от нагласите и средата, които възпрепятстват тяхното пълноценно и ефективно участие в обществото на равни начала с останалите“. С други думи, КПХУ възприема един социален и базиран на човешките права модел, който предлага нова концепция за увреждането: „обществото е това, което лишава хората с

[3] „Разумни улеснения означава всякакви необходими и подходящи модификации и приспособления, които не водят до непропорционално или неоправдано обременяване на околните, когато такива са необходими във всеки конкретен случай, за да се осигури на човека с увреждане признаването или упражняването на всички права и основни свободи, наравно с всички останали.“ (Чл. 2 от КПХУ)

[4] Стр. 9 от оригиналния документ, „Речник с термини“, достъпен на английски език на: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-EN.pdf

ВЪВЕДЕНИЕ

увреждания от възможността да упражняват човешките си права като граждани“ (ООН, 2008 г.), ако не бъдат осигурени необходимите адаптации за социалното им включване.

Основната цел на този доклад е да представи резултатите от изследването на пречките, с които се сблъскват обвиняеми/подсъдими с интелектуални и/или психосоциални увреждания в достъпа им до информация, подкрепа и процедурни улеснения в наказателните производства. Ще бъде направен и анализ на това до каква степен съществуват законодателна рамка, политики и практики (включително добри практики), които дават възможност на обвиняеми/подсъдими с интелектуални и/или психосоциални увреждания да преодолеят тези пречки, по-специално чрез предоставяне на процедурни улеснения.

Насоките за изследването са базирани върху международната правна рамка, уредена относимите и същевременно взаимосвързани разпоредби от **КПХУ: член 12** (Равнопоставеност пред закона) и **член 13** (Достъп до правосъдие), както и от **Международните принципи за достъп до правосъдие на хора с увреждания (ООН, 2020): Принцип 1** (Всички хора с увреждания са дееспособни, следователно, никой не следва да бъде лишен от достъп до правосъдие въз основа на увреждането); **Принцип 3** (Хората с увреждания, включително децата с увреждания, имат право на подходящи процедурни улеснения); **Принцип 4** (Хората с увреждания имат право на достъп до правни съобщения и информация по своевременен и достъпен начин, наравно с всички останали); **Принцип 5** (Хората с увреждания имат право на всички материални и процесуални гаранции, признати в международното право, наравно с останалите, а държавите трябва да осигурят необходимите условия за гарантиране на справедлив процес); **Принцип 6** (Хората с увреждания имат право на безплатна правна помощ или такава, която да могат да си позволят); **Принцип 10** (Всички, работещи в системата на правосъдието, трябва да преминават през програми за повишаване на осведомеността и през обучения, насочени към правата на хората с увреждания, по специално в контекста на достъпа до правосъдие); и от **Европейската конвенция за правата на човека: член 5** (Право на свобода и сигурност), **член 6** (Право на справедлив съдебен процес), **член 13** (Право на ефективни правни средства за защита) и **член 14** (Забрана за дискриминация); и достиженията на правото на ЕС в областта на процесуалните права: **право на устен и писмен превод в наказателното**

ВЪВЕДЕНИЕ

производство [5]; право на информация в наказателното производство [6]; право на достъп до адвокат в наказателното производство [7]; укрепване на някои аспекти на презумпцията за невинност и на правото на лично присъствие на съдебния процес в наказателното производство [8]; правна помощ за заподозрени и обвиняеми в наказателното производство [9]; и процесуални гаранции за уязвими лица, заподозрени или обвиняеми в наказателното производство. [10]

По-нататък представяме целите и методологията на изследването, след това обобщаваме основните резултати от изследването на съществуващите данни и правна рамка, както и от интервютата, базирани на отворени въпроси, и завършваме с основните изводи и препоръки относно достъпа до правосъдие на обвиняеми/подсъдим с интелектуални и/или психосоциални увреждания в България.

[5] Директива 2010/64/ЕС на Европейския парламент и на Съвета - членове 1, 2, 4 и 5

[6] Директива 2012/13/ЕС на Европейския парламент и на Съвета - относно правото на информация в наказателното производство - членове 3, 4, 6 и 7

[7] Директива 2013/48/ЕС на Европейския парламент и на Съвета - относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство, включително ЕЗА, и относно правото на уведомяване на трето лице за задържането и на комуникиране с трети лица - членове 3, 4, 11 и 13

[8] Директива 2016/343/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 9 март 2016 г. за укрепване на някои аспекти на презумпцията за невинност и на правото на присъствие на съдебния процес в наказателното производство - членове 6-8 и съображение 42

[9] Директива 2016/1919/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 октомври 2016 г. относно правната помощ за заподозрени и обвиняеми лица в наказателни производства и за издирвани лица в производства по европейска заповед за арест - членове 4 и 9

[10] Препоръка на Комисията от 27 ноември 2013 г. относно процесуалните гаранции за уязвими лица, заподозрени или обвиняеми в наказателни производства - раздел 2 и 3

02

**ЦЕЛИ И
МЕТОДОЛОГИЯ**

ЦЕЛИ И МЕТОДОЛОГИЯ

Повишаване на знанията относно опита и пречките пред участието на обвиняеми и подсъдими с интелектуални и/или психосоциални увреждания в системата на наказателното правосъдие (досъдебна и съдебна фаза, т.е. от разследването/ареста до присъдата).

Конкретни цели на тази фаза от проекта са, както следва:

Очертаване на правната рамка

(закони, политики, стратегии, насоки и други) относно достъпа до правосъдие на обвиняеми/подсъдими с увреждания, с фокус върху осигуряването на разумни и процедурни улеснения.

Изследване опита на различни заинтересовани страни

обвиняеми/подсъдими с интелектуални и/или психосоциални увреждания, специалисти в областта на наказателното правосъдие, специалисти в областта на подкрепящите услуги, неправителствени организации, правозащитни институции – относно достъпа до правосъдие на обвиняеми/подсъдими с увреждания и идентифициране на пречките, предизвикателствата и областите за подобрене.

Събиране на препоръки от различните заинтересовани страни

относно това как да се насърчи включването и достъпът до правосъдие на обвиняеми/подсъдими с интелектуални и/или психосоциални увреждания, с посочване на **необходимите основни мерки за подкрепа и процедурни улеснения.**

ЦЕЛИ И МЕТОДОЛОГИЯ

За постигането на целите методологическият подход съчетава **изследване на наличната информация** (desk research) и **на терен** (field research). Изследването на наличната информация включи идентифициране и анализ на приложимата правна рамка и политики (напр. национално законодателство, политики, стратегии, доклади, статистики), относими към предоставяне на разумни и процедурни улеснения на хората с увреждания в правосъдната система.

В допълнение, **за целите на работата на терен бяха проведени интервюта с отворени въпроси** (semi-structured interviews) (23 общо на брой) с ключови заинтересовани страни: обвиняеми/подсъдими с интелектуални и/или психосоциални увреждания (9); специалисти в областта на наказателното правосъдие (8); специалисти в областта на подкрепящите услуги (3); неправителствени организации (3) и институции за защита на човешки права (0 [11]). Интервютата бяха проведени в периода от ноември 2022 г. до март 2023 г. Приоритет беше даден на интервюираните, които са имали опит/контакт със системата на наказателното правосъдие през последните три години. За да се идентифицират и подберат участниците в този проект беше използвана целенасочена представителна извадка (non-probability purposeful sampling). Определянето на интервюираните лица стана възможно с помощта на националните партньори по проекта. Данните бяха анализирани чрез анализ на съдържанието (content analysis). В следващия раздел обобщаваме основните заключения от изследването на наличната информация и интервютата.

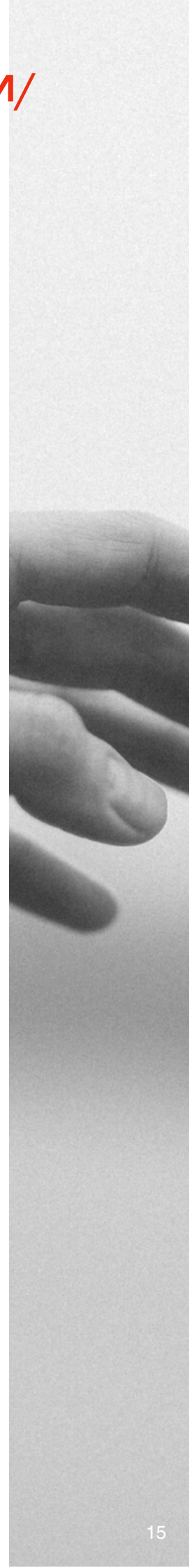
[11] Мария Кръстева (авторът на доклада) проведе няколко разговора със служители от институцията на Омбудсмана. В крайна сметка, те самите стигнаха до заключението, че Омбудсманът не е провеждал мониторинг конкретно за спазването правата на обвиняеми/подсъдими с увреждания, нито до институцията са адресирани жалби в тази връзка.

03

**ДОСТЪП ДО
ПРАВОСЪДИЕ НА
ОБВИНЯЕМИ/
ПОДСЪДИМИ С
УВРЕЖДАНЯ**

ПРАВНА РАМКА

- 01 Прилагане на международната правна рамка**
- 02 Преглед на националната правна рамка по отношение на достъпа до правосъдие**
- 03 Обучение и повишаване осведомеността на специалистите в областта на наказателното правосъдие**
- 04 Статистика и данни относно достъпа до правосъдие**
- 05 Основни заключения**

ДОСТЪП ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ ПОДСЪДИМИ С УВРЕЖДЕНИЯ

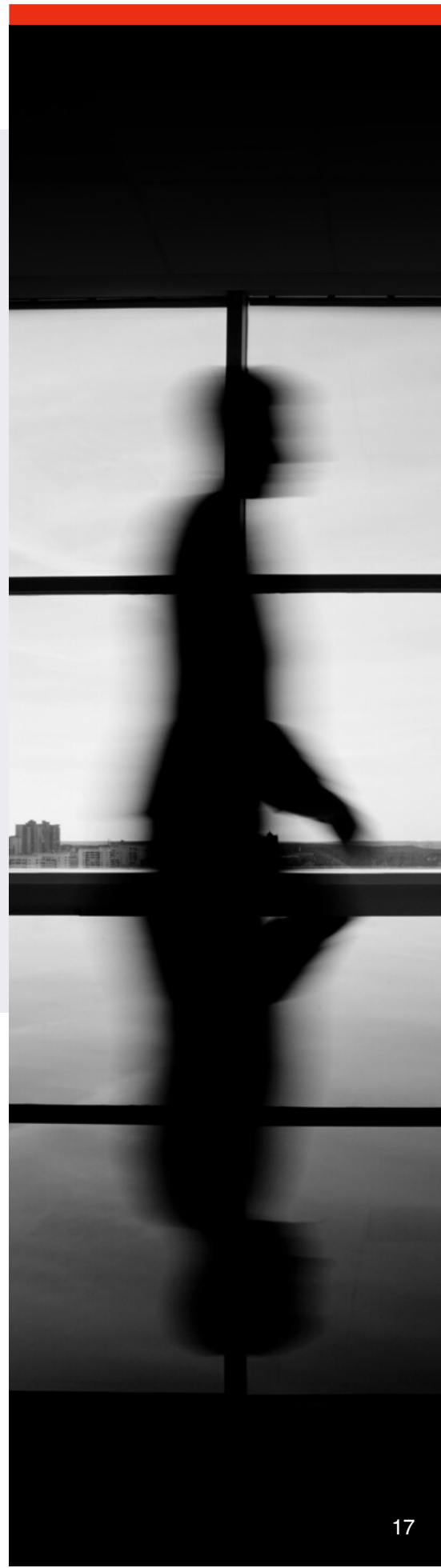

ДОСТЪП ДО ПРАВОСЪДИЕ

Основната цел на изследването на наличната информация (desk research) беше да изясни правната рамка и политики, уреждащи достъпа до правосъдие на обвиняеми/подсъдими с увреждания.

Резултатите от този анализ са разделени на четири части:

- а) идентифициране на основните международни правни актове по отношение на достъпа до правосъдие, приети в България;
- б) кратък преглед на най-важните национални закони, политики или стратегии, които регулират достъпа до правосъдие на лица с увреждания;
- в) обучения и осведоменост на работещите в областта на правораздаването; и накрая
- г) статистики, свързани с достъпа до правосъдие на лица с увреждания.

01 Прилагане на международната правна рамка

А. Приложими регулации на ООН

България ратифицира Конвенцията за правата на хората с увреждания на ООН на 26 януари 2012 г., която влиза в сила на 21 април 2012 г. [12] Факултативният протокол все още не е ратифициран. Съгласно чл. 5, ал. 4 от Конституцията на Република България всички ратифицирани и влезли в сила конвенции стават част от националното право и имат приоритет пред всички противоречащи им разпоредби на вътрешното законодателство. [13]

В заключителните си наблюдения от последния периодичен доклад за страната, Комитетът на ООН отбелязва с притеснение липсата на информация в достъпни формати и недостига на обучени жестомимични преводачи във всички съдебни и административни производства. [14]

Друг проблем, който трябва да се има предвид преди да се говори за достъп до правосъдие, е признаването правоспособността и дееспособността на хората с увреждания. Член 12 от КПХУ утвърждава правото на хората с увреждания на правоспособност и

[12] КПХУ на български език, достъпна на: <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135791921>

[13] Конституцията на Република България: [The Constitution of the Republic of Bulgaria is available in English language at: https://www.parliament.bg/en/const](https://www.parliament.bg/en/const)

[14] 22 октомври 2018 г., Комитет за правата на хората с увреждания „Заключителни наблюдения върху първоначалния доклад за България“, чл. 31-32: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhsk80ZBJx%2BmVEa%2BXQpyKbrX6eiw%2FONDuhjOleQ0WS4ZCou%2F8e0LnMpan4%2FdVYURMuW4m5XiBzJlDxfa0hBsK%2FFlxXg2LE6l3Y%2FwmkUJ%2FZAIZA>

ПРАВНА РАМКА

01 Прилагане на международната правна рамка

дееспособност „наравно с всички останали във всички сфери на живота“. Комитетът на ООН за правата на хората с увреждания многократно е заявявал, че държавите-страни по конвенцията, трябва да преразгледат законите си и да премахнат практиките, които допускат запрещението, и „да предприемат действия за разработване на закони и политики в посока заменяне на режимите за заместващо вземане на решения с подкрепено вземане на решения, което зачита автономността, волята и предпочитанията на лицето“. [15] Същевременно в заключителните си наблюдения от периодичния доклад Комитетът критикува България за това, че все още има законодателство, което предвижда запрещение за лица с увреждания, и препоръчва на държавата да създаде процедури за подкрепено вземане на решения, както и продължаващо обучение по член 12 за заинтересованите страни. [16]

Правото на достъп до правосъдие е доразвито в Международните принципи и насоки за достъпа до правосъдие на хората с увреждания, приети през 2020 г. от Върховния комисар на ООН по правата на човека. [17] Принципите и насоките утвърждават признаването на правоспособността и дееспособността и подкрепата за тяхното упражняване като основни принципи за осигуряване на достъп до правосъдие за хората с увреждания. Също изискват от държавите да осигурят гаранции, че предоставената подкрепа за упражняване на правоспособността и дееспособността ще зачита правата, волята и предпочитанията на лицата и че ще бъдат избягвани злоупотреби. [18]

[15] Общ коментар № 1 на Комитета на ООН за правата на хората с увреждания, 2014, чл. 7 и 26:

<https://e-justice.bg/api/part/getblob?hash=1ACD7677026E7D0FA15B8151CA2352E1>

[16] 22 октомври 2018 г., Комитет за правата на хората с увреждания „Заключителни наблюдения върху първоначалния доклад за България“, чл. 29-30:

<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?>

<enc=6QkG1d%2FPPrICAqhKb7yhsk80ZBJx%2BmVEa%2BXQpyKbrX6eiw%2FONDuhjOleQ0WS4ZCoul%2F8e0LnMpan4%2FdVYURMuW4m5XiBzJlDxfa0hBsK%2FFlxXg2LE6l3Y%2FwmkUJ%2FZAIZA>

[17] 2020, Международни принципи и насоки за достъпа до правосъдие на хора с увреждания:

https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-EN.pdf

[18] 2020, Международни принципи и насоки за достъпа до правосъдие на хора с

увреждания: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-EN.pdf

ПРАВНА РАМКА

01 Прилагане на международната правна рамка

Б. Законодателство на ЕС

През 2009 г. Съветът на Европейския съюз прие Решение за укрепване на процесуалните права на заподозрени [19] и обвиняеми лица в наказателни производства. [20] Решението призовава за приемане на мерки, свързани с правото на писмен и устен превод (мярка А), правото на информация за правата и повдигнатите обвинения (мярка Б), правото на правни съвети и правна помощ (мярка В), правото на комуникация с роднини, работодатели и консулски органи (мярка Г) и специални гаранции за заподозрени и обвиняеми лица, които са уязвими (мярка Д). В съответствие с горното, ЕС е приел шест директиви във връзка с процесуалните права на заподозрените и обвиняеми лица, както следва:

ДИРЕКТИВА 2012/13/ЕС НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 22 май 2012 година относно правото на информация в наказателното производство. [21] Съгласно директивата държавите-членки трябва да гарантират, че заподозрените или обвиняеми лица са информирани за своите процесуални права: правото на достъп до адвокат; правото и условията за получаване на безплатна правна консултация, правото да бъдат информирани за повдигнатите обвинения; правото на устен и писмен превод и правото да запазят мълчание. [22]

ДИРЕКТИВА 2010/64/ЕС НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 20 октомври 2010 година относно правото на устен и писмен превод в наказателното производство. [23] Държавите-членки гарантират, че на заподозрените и обвиняеми лица, които не говорят или не разбират езика на наказателното производство, се осигурява устен превод, включително помощ за

[19] Фигурата на заподозряното лице не съществува по българското законодателство. Съществуват фигурите на обвиняем и на подсъдим. Виж повече в раздел „Обща правна рамка относно правата на хората с увреждания и наказателното производство – Наказателното производство в България“.

[20] Решението е достъпно на: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32009G1204\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32009G1204(01)).

[21] Директивата е достъпна на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012L0013>

[22] През 2021 г. Европейската комисия стартира процедура за нарушение срещу България, тъй като се счита, че мерките за транспониране, за които страната е уведомила, не отговарят на изискванията на тази директива. Виж повече на сайта на Европейската комисия, Списък с нарушенията: [https://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/infringements-proceedings/infringement_decisions/index.cfm?](https://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/infringements-proceedings/infringement_decisions/index.cfm?lang_code=EN&typeOfSearch=false&active_only=1&noncom=0&r_dossier=&decision_date_from=&decision_date_to=&DG=JUST&title=&submit=Search)

[lang_code=EN&typeOfSearch=false&active_only=1&noncom=0&r_dossier=&decision_date_from=&decision_date_to=&DG=JUST&title=&submit=Search](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/EN/INF_21_4681) Вж. също 2021 г., Пакет за нарушенията през септември: ключови решения: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/EN/INF_21_4681

[23] Директивата е достъпна на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/ALL/?uri=CELEX%3A32010L0064>

ПРАВНА РАМКА

01 Прилагане на международната правна рамка

лица със слухови или говорни увреждания, както и писмен превод на всички основни документи, за да се гарантира, че лицата могат да упражняват правото си на защита, както и справедливостта на процеса. [24]

ДИРЕКТИВА 2013/48/ЕС НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 22 октомври 2013 година относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане. [25] В директивата се определят минимални стандарти относно правата на заподозрените и обвиняеми лица на достъп до адвокат, на информиране на трето лице за задържането и на комуникация с трети лица и консулски органи, докато са задържани, без да има неоправдано забавяне. [26]

ДИРЕКТИВА 2016/343/ЕС НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 9 март 2016 година относно укрепването на някои аспекти на презумпцията за невинност и на правото на лицата да присъстват на съдебния процес в наказателното производство. [27] Съгласно тази директива държавите-членки гарантират, че заподозрените и обвиняеми лица се считат за невинни до доказване на вината им в съответствие със закона. Тежестта на доказване за установяване на вината на заподозрените и обвиняеми лица следва да се носи от прокуратурата. Заподозрените и обвиняеми лица имат право да запазят мълчание във връзка с престъплението и да не се самоуличават. Съдебно производство, което може да доведе до решение относно вината или невинността на заподозрян или обвиняем, може да се проведе в негово отсъствие, само ако са изпълнени определени изисквания. [28]

[24] Въпреки че България не е успяла да транспонира директивата в срока за транспониране, към момента няма висяща процедура за нарушение във връзка с тази директива.

[25] Директивата е достъпна на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?qid=1450449360102&uri=CELEX%3A32013L0048>

[26] Срещу България се води процедура за нарушение, тъй като не е осигурила прилагането на всички разпоредби на директивата, по-специално относно уведомяването на друго пълнолетно лице. Виж повече на сайта на Европейската комисия, Списък с нарушенията: https://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/infringements-proceedings/infringement_decisions/index.cfm?lang_code=EN&typeOfSearch=false&active_only=1&noncom=0&r_dossier=&decision_date_from=&decision_date_to=&DG=JUST&title=&submit=Search

Вж. също 2021 г., Пакет за нарушенията през юли: ключови решения:

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/EN/INF_21_3440

[27] Директивата е достъпна на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0343>

[28] В периода 2018-2022 г. срещу България се води процедура за нарушение за частично изпълнение на директивата. Виж повече на сайта на Европейската комисия, Списък с нарушенията: https://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/infringements-proceedings/infringement_decisions/index.cfm?lang_code=EN&typeOfSearch=false&active_only=1&noncom=0&r_dossier=&decision_date_from=&decision_date_to=&DG=JUST&title=&submit=Search

ПРАВНА РАМКА

01 Прилагане на международната правна рамка

ДИРЕКТИВА 2016/1919/ЕС НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 26 октомври 2016 година относно правната помощ за заподозрени и обвиняеми в рамките на наказателното производство и за искани за предаване лица в рамките на производството по европейска заповед за арест. [29] Тази директива задължава държавите-членки да гарантират, че заподозрените и обвиняеми лица, които не разполагат с достатъчно средства, за да заплатят за адвокат, имат право на правна помощ, когато интересите на правосъдието го изискват. [30]

Всички изброени директиви включват общи разпоредби за отчитане уязвимости на лицата, които засягат способността им да участват в наказателното производство, да го разбират и следят, както и за гарантиране защитата на техните права. В някои изрично се споменава увреждането, но само в общ контекст относно интеграцията на хората с увреждания и справедливото администриране на правосъдната система.

[29] Директивата е достъпна на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016L1919>

[30] Към настоящия момент няма висящи процедури за нарушение във връзка с тази директива.

ПРАВНА РАМКА

02 Преглед на националната правна рамка по отношение на достъпа до правосъдие

Правата на хората с увреждания в България се утвърждават през последното десетилетие, може би най-вече с приемането на Закона за хората с увреждания (ЗХУ) през 2019 г. С новия закон за първи път в България се създава конкретна и всеобхватна уредба на основните права на хората с увреждания. По същество, с приемането му държавата се ангажира да осигури спазването на тези права във всички аспекти на живота. Новият закон включва и единственото пълно и ясно определение на понятието „хора с увреждания“ в българското законодателство. [31] Би следвало и другите закони да се позовават на това определение, когато става въпрос за хора с увреждания.

Друг наскоро приет закон, Законът за социалните услуги, който влезе в сила през 2020 г., се очаква да подобри наличието и качеството на услугите, като за първи път се поставя фокус върху индивидуалните нужди на всеки човек.

Все още обаче не е създадена достатъчна нормативна уредба, която да гарантира, че системата на наказателното правосъдие ще следва тези нови разпоредби при работата с лица с увреждания.

ПРАВОСЪДНИТЕ СИСТЕМИ ОТРАЗЯВАТ ЦЕННОСТИТЕ НА ОБЩЕСТВАТА, В КОИТО СА УСТАНОВЕНИ. [32]

[31] „Хора с увреждания са лица с физическа, психическа, интелектуална и сетивна недостатъчност, която при взаимодействие с обкръжаващата ги среда би могла да възпрепятства тяхното пълноценно и ефективно участие в общественения живот.“ - точка 1, § 1 от Допълнителните разпоредби на Закона за хората с увреждания, достъпен на български език на: <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2137189213>

[32] 2020 г., Международни принципи и насоки за достъп до правосъдие за хора с увреждания, достъпни на: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-EN.pdf

ПРАВНА РАМКА

02 Преглед на националната правна рамка по отношение на достъпа до правосъдие

Обща правна рамка относно правата на хората с увреждания и наказателното производство

Обща правна рамка

Съгласно Закона за хората с увреждания прокуратурата и съдът, както и всички други държавни институции, осигуряват на хората с увреждания ефективен достъп до правосъдие наравно с всички останали, включително чрез предоставяне на процедурни и подходящи за възрастта им мерки за подкрепа с оглед на тяхната роля във всички фази на процеса. [33]

Според същия закон всеки човек с увреждане, който изпитва сериозни затруднения да упражнява самостоятелно правата си при извършване на конкретни правни действия, има право на подкрепено вземане на решение. Подкрепата се предоставя през набор от социални интервенции, които най-общо целят да се разясни смисъла на правното действие и неговите последици, да се подпомогне лицето да разбере случващото се и изрази желанията си и съответно да извърши правното действие. [34]

Интервенциите се определят от закона като професионални социални услуги, които включват консултации, менторство, вземане на решения, антикризисен план и мерки за защита. В Закона за социалните услуги обаче тези услуги не се споменават изрично и не е ясно как и кой ще предоставя услугите за подкрепено вземане на решения. Досега те са съществували само на хартия. [35]

Аналогично, ЗХУ съдържа разпоредби за достъпна архитектурна среда, като е налице и подзаконов нормативен акт подробно описващ условията, на които следва да отговарят обществените пространства и сгради. [36] Съществува минимален

[33] Чл. 67, ал. 1 от ЗХУ

[34] Чл. 66, ал. 4 от ЗХУ

[35] Съществува наръчник за подкрепено вземане на решения, изготвен от неправителствена организация („Подкрепено вземане на решения: теоретични и практически насоки за тълковници за подкрепено вземане на решения“). Повече информация може да бъде намерена на: <https://bcnl.org/analyses/podkrepeno-vzemane-na-reshenie-teoretichen-i-prakticheski-narachnik-za-talkovnitsi-pvr.html>. Досега само няколко съдии са приложили на практика насоките в дела за настаняване в резидентни услуги и за поставяне под запрещение. Подкрепеното вземане на решения обаче все още не е официално признато от правосъдната система.

[36] НАРЕДБАН№ 4 от 1.07.2009 г. за проектиране, изпълнение и поддържане на строежите в съответствие с изискванията за достъпна среда за населението, вкл. за хората с увреждания

ПРАВНА РАМКА

02 Преглед на националната правна рамка по отношение на достъпа до правосъдие

Обща правна рамка относно правата на хората с увреждания и наказателното производство

стандарт за архитектурна достъпност на съдебни сгради, съдържащ изискване за достъпност на определен брой места и маршрути, означени по специфичен начин. [37] Въпреки това изискванията за достъпност се пренебрегват в някои съдилища и още повече в полицейските управления.

От друга страна, основният законодателен акт, отнасящ се до наказателното производство (Наказателно-процесуалният кодекс, „НПК“), не съдържа конкретни правила за подкрепа на обвиняеми/подсъдимите с увреждания. Съгласно НПК „всички граждани, които участват в наказателното производство, са равни пред закона“. [38] Тази разпоредба забранява ограничения, основани на различни защитени признаци, но „увреждането“ не е сред тях. Връзката с нормативните актове, уреждащи правата на хората с увреждания, включително КПХУ, може да бъде направена само на базата на тълкуване на общи норми на НПК, което означава, че подобно тълкуване е оставено изцяло на преценката на разследващите и съдебните органи и не са налице никакви гаранции за обвиняемите/подсъдимите с увреждания, че то ще бъде направено своевременно.

Единствената директна подкрепа, гарантирана от НПК, касае случаите, в които обвиняемият/подсъдимият има говорно или слухово увреждане, за което се назначава преводач на български жестов език. [39]

Наред с горното, не се съдържати норми, насочени към установяване увреждането на обвиняемите/подсъдимите от гледна точка на правото им на защита. Това се прави през психиатрични експертизи, които обаче имат съвсем други цели и не се използват за идентифициране специфични нужди на лицата (виж повече в раздел „Невменяемост и принудително лечение“).

Наказателното производство в България

Наказателният процес има две фази – досъдебна и съдебна. [40] Досъдебната фаза

[37] Чл. 67 от Наредба № 4/01.07.2009г. например изисква най-малко две места в залите за съдебни заседания да са съобразени за маневриране с инвалидна количка и да са свързани с достъпен маршрут, както и най-малко едно гише в съдебните сгради да отговаря на условията за достъпност

[38] Чл. 11 от НПК

[39] Чл. 395з от НПК

[40] Чл. 191 и чл. 247 от НПК

ПРАВНА РАМКА

02 Преглед на националната правна рамка по отношение на достъпа до правосъдие

Обща правна рамка относно правата на хората с увреждания и наказателното производство

включва разследването и ако се съберат достатъчно доказателства за виновността на лицето, то се привлича като обвиняем. [41] Обвиняемото лице придобива статута на подсъдим от момента, в който съдията разпореди да му се връчи препис от обвинителния акт и призовката за насрочване на заседание. [42] Съдебната фаза се ръководи от съда и включва събирането на доказателства, речи на страните и произнасянето на присъдата.

В българския Наказателно-процесуален кодекс не съществува фигурата на заподозряното лице. По отношение на извършителите в досъдебната фаза съществува само фигурата на обвиняем. Като обвиняеми те имат право на защита [43], право да научат в какво престъпление са обвинени, да дават обяснения, да се запознаят с материалите по делото, да правят искания, бележки и възражения, да обжалват актовете, които накърняват правата им, както и да бъдат придружавани от своя защитник при извършване на всички процесуално-следствени действия. [44] Съдът, прокурорът и разследващите органи са длъжни да им разяснят процесуалните права и да им осигурят възможност да ги упражняват. [45]

Това обаче води до празнина, при която лицата, заподозрени в извършването на престъпление, нямат официална роля в наказателното производство преди да им бъде повдигнато обвинение. С други думи, не съществува законова гаранция, че правото им на защита ще бъде спазено от самото начало на разследването. На теория лицата, заподозрени в извършването на престъпление, следва да бъдат третирани като свидетели, но нашето изследване показва, че на практика не им се предоставя никаква формална роля, като първите разпити и други важни действия по първоначалното разследване често се провеждат без лицата да имат възможност ефективно да участват и да се защитават. (За повече информация относно тази практика виж раздел „Опит по отношение достъпа до правосъдие на обвиняеми/подсъдимите лица с увреждания“).

Съдебномедицинската експертиза

Съдебномедицинската експертиза, която изследва психичното състояние на

[41] Чл. 219, ал. 1 от НПК

[42] Чл. 247в от НПК

[43] Чл. 15, ал. 1 от НПК

[44] Чл. 55, ал. 1 от НПК

[45] Чл. 15, ал. 3 от НПК

ПРАВНА РАМКА

02 Преглед на националната правна рамка по отношение на достъпа до правосъдие

Обща правна рамка относно правата на хората с увреждания и наказателното производство

на лицата по време и след извършване на престъплението, както и по време на съдебния процес, е от особено ключова роля за участието в наказателното производство на обвиняеми/подсъдими с увреждания в България. [46] Водещите експерти при направата на тези експертизи са психиатрите, като често се включва и психолог. [47] Когато разследващият орган има съмнение относно вменяемостта на обвиняемия или способността му с оглед на неговото физическо и психическо състояние правилно да възприема фактите, които имат значение за делото, и да дава достоверни обяснения за тях, задължително му назначава съдебно-психиатрична експертиза. [48]

Невменяемост

Лицето, което действа в състояние на невменяемост, не носи наказателна отговорност „когато поради умствена недоразвитост или продължително или краткотрайно разстройство на съзнанието не е могло да разбира свойството или значението на извършеното или да ръководи постъпките си“. [49]

Ако се установи, че към момента на извършване на престъплението извършителят е бил в състояние на невменяемост, наказателното производство се прекратява. Възможно е деецът да е бил вменяем, когато е извършил престъплението, но впоследствие в рамките на наказателното производство да изпадне в състояние на невменяемост. Ако състоянието, в което е изпаднал, се определи като „продължително разстройство на съзнанието“, отново се приема, че лицето не може да бъде наказано и наказателното производство се прекратява. [50] Ако лицето е изпаднало в „краткотрайно разстройство на съзнанието, което изключва вменяемостта“, наказателното производство се спира до възстановяване на обвиняемия. [51]

[46] Чл. 19, 21, 26 от НАРЕДБА № 2 от 26.10.2011 г. за условията и реда за извършване на съдебномедицинските, съдебнопсихиатричните и съдебнопсихологичните експертизи, включително и за заплащането на разходите на лечебните заведения: <https://lex.bg/laws/ldoc/2135760470>

[47] Вж. например Определение № 2070 от 21.05.2020 г. по н. д. № 136 / 2020 г. на Окръжен съд – Благоевград

[48] Чл. 144, ал. 2, т. 3 и т. 4 от НПК

[49] Чл. 33, ал. 1 от НК

[50] Чл. 24, ал. 1, т. 5 и чл. 289, ал. 1 от НПК

[51] Чл. 25, ал. 1, т. 1 от НПК

ПРАВНА РАМКА

02 Преглед на националната правна рамка по отношение на достъпа до правосъдие

Обща правна рамка относно правата на хората с увреждания и наказателното производство

Принудително лечение

В случай на невменяемост, съдът може да постанови мярка за принудително лечение, продължителността и видът на която зависят от конкретното психично състояние на обвиняемия/подсъдимия, както и от естеството и степента на опасност на извършеното деяние. [52]

При промяна в състоянието на пациента или ако лечението го изисква, съдът може да прекрати или измени мярката за принудително лечение. [53] Във всички случаи след изтичане на шестмесечен срок от настаняването в психиатрична клиника съдът се произнася за прекратяване, продължаване или заменяване на принудителното лечение. [54] Съдът се произнася в съдебно заседание, след като изслуша съответното психиатрично заведение и заключението на вещо лице-психиатър. [55]

Предложението за прилагане на принудителни медицински мерки се прави от прокурор [56] и се разглежда от районния съд по местоживеенето на лицето. [57] Участието на прокурор, както и на защитник на лицето, спрямо което се иска прилагането на принудителни медицински мерки, е задължително. [58] Присъствието на лицето, спрямо което се иска прилагане на принудителни медицински мерки, не е задължително, когато неговото здравословно състояние е пречка за това. [59] Във всички случаи съдът изслушва заключението на вещо лице-психиатър. [60] Решението на съда може да се обжалва. [61]

[52] Чл. 89, чл. 90, ал. 1 и 2 от НК

[53] Чл. 91, ал. 1 от НК

[54] Чл. 91, ал. 2 и чл. 43, ал. 1 от НК

[55] Чл. 432, ал. 3 от НПК

[56] Чл. 427, ал. 1 от НК

[57] Чл. 428 от НПК

[58] Чл. 430, ал. 2 от НПК

[59] Чл. 430, ал. 3 от НПК

[60] Чл. 430, ал. 3 от НПК

[61] Чл. 431, ал. 1 и ал. 2 от НПК

ПРАВНА РАМКА

02 Преглед на националната правна рамка по отношение на достъпа до правосъдие

Обща правна рамка относно правата на хората с увреждания и наказателното производство

Прекратяването на наказателното производство и пристъпването към принудително лечение са предмет на преюдициално запитване от страна на Районен съд - Луковит до Съда на Европейския Съюз (СЕС). [62] Решението на съда [63] разкрива по категоричен начин недостатъците на процедурата [64] и критикува съществуването на национална правна уредба, която предвижда съдебно производство, по реда на което може по терапевтични съображения и съображения за сигурност да се настаняват в психиатрично заведение лица, които в състояние на невменяемост са извършили общественоопасни деяния, ако тази правна уредба не позволява на съда да провери дали определени процесуални права на лицата са били спазени. [65] По-нататък в решението си СЕС изяснява, че презумпцията за невинност трябва да се тълкува в смисъл, че изисква в съдебно производство прокуратурата да докаже, че лицето, чието настаняване се иска, е извършител на общественоопасно деяние. [66]

Въпреки че решението е публикувано на български език и е било предмет на обсъждане в контекста на необходими законодателни изменения, [67] до момента на изготвяне на настоящия доклад, такива не са налице.

[62] Текстът на преюдициалното запитване е достъпен на български език тук:

[https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?](https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=206294&mode=req&pageIndex=1&dir=&occ=first&part=1&text=&doclang=BG&cid=2144006)

[docid=206294&mode=req&pageIndex=1&dir=&occ=first&part=1&text=&doclang=BG&cid=2144006](https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=206294&mode=req&pageIndex=1&dir=&occ=first&part=1&text=&doclang=BG&cid=2144006)

[63] Решение от 19.09.2019 г. на Съда на Европейския съюз по дело C-467/2018 г. Достъпно на

български език тук: [https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?](https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=217905&mode=req&pageIndex=1&dir=&occ=first&part=1&text=&doclang=BG&cid=2144006)

[docid=217905&mode=req&pageIndex=1&dir=&occ=first&part=1&text=&doclang=BG&cid=2144006](https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=217905&mode=req&pageIndex=1&dir=&occ=first&part=1&text=&doclang=BG&cid=2144006)

[64] Решението на Съда потвърждава несъстоятелността на тази процедура и нейното несъответствие с Директива 2012/13/ЕС относно правото на информация в наказателното производство и Директива 2013/48/ЕС относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство.

[65] Тълкуване на Съда на ЕС на чл. 47 от Хартата на основните права на Европейския съюз, както и на чл. 8, параграф 2 от Директива 2012/13/ЕС и чл. 12 от Директива 2013/48/ЕС, точка 2 от решението.

[66] Тълкуване от страна на Европейския съд на чл. 3 от Директива (ЕС) 2016/343 относно укрепването на някои аспекти на презумпцията за невинност и на правото на присъствие в съдебния процес в наказателното производство и чл. 51, ал. 1 от Хартата на основните права с оглед на чл. 427 и следващите от Наказателно процесуален кодекс (НПК), точка трета и четвърта от решението.

[67] Виж например Годишен доклад за дейността на Върховния касационен съд, достъпен тук:

<https://www.vks.bg/analizi-i-dokladi/vks-godishen-doklad-2020.pdf>, стр. 51

ПРАВНА РАМКА

02 Преглед на националната правна рамка по отношение на достъпа до правосъдие

Национални стратегии

Национална стратегия за хората с увреждания

Наскоро приетата Национална стратегия за хората с увреждания 2021-2030 г. има за цел да създаде приобщаваща среда за хората с увреждания в България, така че те да могат да упражняват пълноценно правата си и да живеят независимо. [68]

Стратегията обаче, както и предишната такава, не поставя като приоритет достъпа до правосъдие за хората с увреждания. Достъпът до правосъдие дори не се споменава сред набелязаните нужди и планирани действия за постигане целите на стратегията.

Национална стратегия за превенция на престъпността

В българската Стратегия за превенция на престъпността за периода 2021-2030 г. [69] „психично болните“ се споменават като част от групата лица в неравностойно положение с по-висок риск да извършат престъпление. [70] В тази връзка в стратегията са заложили няколко интервенции:

- Помощ за семейства с „психично болни“ хора;
- Осъществяване на системен контрол върху лицата, „страдащи от психични заболявания“, които не са настанени в съответните лечебни заведения;
- Организиране и прилагане на програми за социална интеграция на тази категория лица. [71]

Не е ясно обаче кой е компетентният орган, който да поеме отговорност за изпълнението на целите на стратегията в тази връзка.

[68] Националната стратегия за хората с увреждания 2021-2030 г. е достъпна на:

<https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1342>

[69] Стратегия за превенция на престъпността 2021-2030 г. е достъпна на:

https://www.mvr.bg/docs/default-source/strategicheskidokumenti/%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F-%D0%B7%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%8A%D0%BF%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%82%D0%B0-2021---2030-%D0%B3.pdf?sfvrsn=27e3e10a_2

https://www.mvr.bg/docs/default-source/strategicheskidokumenti/%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F-%D0%B7%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%8A%D0%BF%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%82%D0%B0-2021---2030-%D0%B3.pdf?sfvrsn=27e3e10a_2

https://www.mvr.bg/docs/default-source/strategicheskidokumenti/%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F-%D0%B7%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%8A%D0%BF%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%82%D0%B0-2021---2030-%D0%B3.pdf?sfvrsn=27e3e10a_2

https://www.mvr.bg/docs/default-source/strategicheskidokumenti/%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F-%D0%B7%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%8A%D0%BF%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%82%D0%B0-2021---2030-%D0%B3.pdf?sfvrsn=27e3e10a_2

[70] Стратегия за превенция на престъпността за периода 2021-2030 г., стратегическа цел № 3:

Работа с лица в риск да извършат или пострадат от престъпление

[71] Стратегия за превенция на престъпността за 2021-2030, стр. 24-25

ПРАВНА РАМКА

02 Преглед на националната правна рамка по отношение на достъпа до правосъдие

Процедурни улеснения

Принцип 3 от Международните принципи и насоки за достъп до правосъдие на хора с увреждания постановява, че хората с увреждания, включително децата с увреждания, **имат право на подходящи процедурни улеснения**, които следва да: а) улесняват ефективната комуникация, за да се гарантира разбирането на правата, материалите по делото и участието в производството (напр. осигуряване на устен превод на жестов език, използване на аугментативни и алтернативни методи за комуникация, използване на комуникационни посредници); б) осигуряват пълен достъп до физическата среда (включително достъп до съдебната сграда, адаптиране на физическото разположение на залата); в) адаптиране на процедурните правила (напр. може да включва използване на аудио-видео записи, видеовръзки, адаптиране на разпита); г) са подходящи за пола на лицето и да отчитат, ако лицето е задържано.

Както вече беше споменато, това са необходими промени в контекста на достъпа до правосъдие, за да се гарантира участието на лицата с увреждания на равни начала с останалите. По-надолу описваме накратко ситуацията по отношение предоставянето на **процедурни улеснения** в България:

Информация и комуникация

На общо основание съдът, прокурорът и разследващите органи разясняват на обвиняемите/подсъдимите техните процесуални права и им осигуряват възможност да ги упражняват. [72] При задържане полицейските служители трябва незабавно да разяснят на арестуваното лице всички следващи му се права. [73] Това се документира с декларация, която се дава на лицето, за да я попълни и подпише. [74] Съдът е длъжен да попита подсъдимия разбира ли в какво е обвинен. [75]

НПК не съдържа правила, които да регламентират разясняване на правата и запознаване с обвинението по специален, съответен на потребностите на обвиняемия/подсъдимия начин. НПК не предвижда фигурата на комуникационния посредник (intermediary), който да подпомогне лицето при неговия разпит или друга

[72] Чл. 15, ал. 3 от НПК

[73] Чл. 72, ал. 5 от Закона за Министерството на вътрешните работи във връзка с чл. 63, ал. 3 от Правилника за прилагане на Закона за Министерството на вътрешните работи

[74] Чл. 63, ал. 3 от Правилника за прилагане на Закона за Министерството на вътрешните работи

[75] Чл. 276, ал. 3 от НПК

ПРАВНА РАМКА

02 Преглед на националната правна рамка по отношение на достъпа до правосъдие

Процедурни улеснения

комуникация, освен ако има говорно или слухово увреждане, когато му се назначава преводач на български жестов език. [76]

Няма техническо подпомагашо оборудване, като например помощни устройства за слушане, компютърно подпомогната транскрипция, гласови телекомуникационни устройства и т.н., нито пък достъпна информация и комуникация, като например лесни за четене документи.

Право на адвокат

Ако лицето „страда от физически или психически увреждания, които му пречат да се защитава сам“ и не е упълномощил избран от него адвокат, [77] разследващият орган (или съдът) задължително му назначават защитник-адвокат. [78]

Обвиняемият има право свободно да осъществява връзка със защитника си, да се среща насаме с него, да получава съвети и друга правна помощ, включително преди започване и по време на провеждане на разпита и на всяко друго процесуално действие с участие на обвиняемия. [79] Адвокатът е длъжен да защитава обвиняемия/подсъдимия по най-добрия начин и да му разясни подробно неговите права и задължения. [80]

Липсва регулация, която да урежда задълженията на адвоката, в случай че клиентът му има увреждане. Липсват и изисквания адвокатите, работещи с хора с увреждания, да имат специални познания или опит в работата с тях.

Подкрепено вземане на решения

НПК не съдържа норми, уреждащи института на подкрепеното вземане на решения. Такива правила има в ЗХУ, както вече беше посочено по-горе, който обаче не препраща към НПК.

[76] Чл. 142, ал. 2 от НПК, Чл. 106а от ЗМВР

[77] За установяване на тези обстоятелства следва да се назначи експертиза

[78] Чл. 94, ал. 1, т. 2 от НПК

[79] Чл. 55, ал. 2 от НПК

[80] Чл. 40, ал. 2 и ал. 3 от Закона за адвокатурата

ПРАВНА РАМКА

02 Преглед на националната правна рамка по отношение на достъпа до правосъдие

Процедурни улеснения

Индивидуална оценка на специфичните нужди

НПК не предвижда изготвяне на индивидуална оценка на специфичните нужди на обвиняеми/подсъдим с увреждане с цел подкрепата им при участие в наказателното производство. Индивидуалната оценка на потребностите е уредена в Закона за хората с увреждания, но принципно не касае правото на достъп до правосъдие. Допълнително, органите на прокуратурата, съда и полицията не са сред субектите, които могат да поискат изготвянето на такава оценка. [81] Възможността да се изготви следва от общото тълкуване на правото и на отделните закони в тяхната взаимовръзка, но този подход е рядко срещан и за обвиняемия/подсъдимия липсват всякакви гаранции, че ще бъде приложен.

Право на присъствие по време на процеса (достъпност и адаптиране на физическото пространство)

Ако лицето има увреждане, поради което не може да се яви пред разследващия орган, то може да бъде разпитано на друго място. [82] Когато е необходимо съдебното заседание може да се проведе и извън сградата на съда (например, когато обвиняемият или подсъдимият е приет за лечение в болнично заведение [83]). [84] За прокуратурата и съда допълнително важи общо задължение да осигуряват откритост, достъпност и прозрачност на действията си. [85]

Както вече беше споменато, съществува минимален стандарт за достъпа на архитектурната среда на съдебните зали и всички обществени сгради като цяло. Тези изисквания обаче често се пренебрегват.

Придружаващи трети лица като член на семейството, приятел или друг, избран от лицето

Наказателното правосъдие в България не позволява изрично, ако лице с увреждане поиска, да бъде придружавано от някой, на когото има доверие, като

[81] Чл. 21, ал. 2 от Закона за хората с увреждания

[82] Чл. 120, ал. 2 от НПК

[83] Вж. например Определение № 42 от 23.05.2018 г. по в. ч. н. д. № 109 / 2018 г. на Апелативен съд – Бургас

[84] Чл. 262 от НПК

[85] Чл. 5, ал. 2 от Закона за съдебната власт

ПРАВНА РАМКА

02 Преглед на националната правна рамка по отношение на достъпа до правосъдие

Процедурни улеснения

например член от семейството или приятел. По принцип съдебните заседания са открити за външни лица и на тях могат да присъстват роднини на подсъдимите, но те нямат право да участват, включително нямат право да говорят със съдията или подсъдимия. [86]

Видеовръзка

Като цяло са разрешени видеозаписи на показания, съдебни заседания и други процедури, както и видеоконферентна връзка. Нито едно от тези средства обаче не е специално предназначено за процедурно улеснение на обвиняеми/подсъдими с увреждания. В някои случаи те са необходими, за да се отговори на особената уязвимост и специфичните нужди на дадено лице, но само що се касае до жертви на престъпление и свидетели. [87]

Приспособявания на процедурата

Не съществува законова уредба или политики, които да гарантират справедливо отношение към обвиняеми/подсъдими с увреждания, както и тяхното пълноценно участие в процеса. Съществува възможност за записване на дадени в досъдебната фаза показания, но тя не е замислена като вид процедурно улеснение и на практика не се използва в този смисъл.

Искания и предложения за улеснения

Не съществува регулация във връзка със заявяване и предоставяне на процедурни улеснения. Единствените предвидени процедурни улеснения вече бяха споменати.

[86] Чл. 20 от НПК

[87] Чл. 139, ал. 10 и ал. 11 от НПК и чл. 140, ал. 5 от НПК

ПРАВНА РАМКА

02 Преглед на националната правна рамка по отношение на достъпа до правосъдие

Мониторинг на правата

Съгласно Закона за хората с увреждания бяха създадени нови административни структури, които да гарантират спазването на всички приложими закони и политики по отношение на хората с увреждания в България. Сред тях са Агенцията за хората с увреждания, Съветът за наблюдение и Националният съвет за хората с увреждания. Агенцията за хората с увреждания има централна роля в разработването, съставянето и изпълнението на държавните политики и програми за хората с увреждания. Съветът за наблюдение, съставен от девет членове от институцията на Омбудсмана, Комисията за защита от дискриминация, организации на хора с увреждания и академичните среди, е специално създаден, за да следи за спазването на КПХУ съгласно член 33(2) от конвенцията. [88]

Също така беше създаден Националният съвет за хората с увреждания, за да подпомага и консултира други органи в процеса на разработване и прилагане на закони и политики, засягащи хората с увреждания. Този съвет е съставен от няколко групи, включващи, наред с други, национални организации на/за хората с увреждания, организации на работниците и служителите и организации на работодателите. [89]

Съгласно член 33(1) от КПХУ, звеното в държавната администрация по въпросите, свързани с прилагането на КПХУ, е отдел „Интеграция на хората с увреждания”, дирекция „Политика за хората с увреждания, равни възможности и социални помощи” в Министерството на труда и социалната политика.

Въпреки това, в работата на нито един от тези органи досега не са били засегнати проблемите на лицата с увреждания, обвинени в извършване на престъпление, или достъпът до правосъдие на лицата с увреждания като цяло.

[88] 2020 FRA, за органите, определени за прилагане и наблюдение на КПХУ в: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/table-bodies-article-33-crpd-2020_en.docx, която може да бъде изтеглена от: <https://fra.europa.eu/bg/content/mrezha-na-es-za-prilagane-na-konvenciyata-na-oon-za-pravata-na-horata-s-uvrezhdaniya>

[89] Чл. 7-19 от ЗХУ

03 Обучение и повишаване осведомеността на специалистите в областта на наказателното правосъдие

Законът за хората с увреждания изисква специалистите от системата на правосъдието и полицейските служители да преминават редовни обучения по отношение достъпа до правосъдие на хора с увреждания. [90]

Националният институт на правосъдието, институцията в България, която отговаря за професионалното обучение на магистрати, е провел само два семинара през последните години (един през 2019 г., един през 2020 г. и нито един през 2021-2022 г.) относно достъпа до правосъдие на хора с увреждания. [91] Полицейската академия има само един предмет в учебния план, отнасящ се към хората с увреждания [92], но от представената информация [93] не става ясно дали този предмет дава някакви знания относно достъпа до правосъдие и процедурните улеснения, нито е ясно дали подобно обучение се е случвало някога.

Няма специално обучение за адвокати по отношение обвиняеми/подсъдими с увреждания или достъпа до правосъдие на лица с увреждания като цяло. [94]

[90] Чл. 67 от ЗХУ

[91] Отговор от Националния институт на правосъдието на официално запитване по Закона за достъп до обществена информация, 2022 г.

[92] Курсът „Полицейска психология“ включва обучение по „Стратегии за работа с граждани с психични проблеми“ и „Дискриминация и предразсъдъци. Престъпления от омраза.“

[93] Отговор от страна на Полицейската академия на официално запитване съгласно Закона за достъп до обществена информация, 2022 г.

[94] Отговор от Центъра за обучение на адвокати на официално запитване по Закона за достъп до обществена информация, 2022 г.

04 Статистика и данни относно достъпа до правосъдие

Статистики относно достъпа до правосъдие

За целите на това изследване специални запитвания относно: (i) броя на обвиняеми/подсъдими в наказателни производства, които са лица с увреждания; (ii) видовете увреждания на обвиняемите/подсъдимите; и (iii) броя на съдебномедицинските експертизи за невменяемост, бяха изпратени до компетентните български органи. Не беше предоставен отговор на нито един от въпросите с обяснението, че прокуратурата не събира лични данни като раса, етническа принадлежност и здравен статус. [95]

Що се отнася до правната помощ, предоставяна на обвиняеми/подсъдими с увреждания, според получения отговор компетентните органи не съхраняват такива данни или статистика. [96]

[95] Отговор от прокуратурата на официално запитване по Закона за достъп до обществена информация, 2022 г.

[96] Отговор от Националното бюро за правна помощ на официално запитване съгласно Закона за достъп до обществена информация, 2022 г.

05 Основни заключения

Въпреки факта, че България е ратифицирала КПХУ вече повече от десетилетие, прилагането на Конвенцията изглежда да се случва бавно. Пример за това е неотдавна приетото законодателство относно правата на хората с увреждания, както и неговото прилагане на практика, което изостава значително от истинското разбиране на принципите и ценностите на Конвенцията.

Новият Закон за хората с увреждания безспорно е стъпка напред в гарантирането достъпа до правосъдие на хората с увреждания и тяхната дееспособност. Въпреки това, законът е в сила от четири години, а липсва реално прилагане на посочените разпоредби. Да не говорим за вътрешното противоречие между новите разпоредби за подкрепено вземане на решения и достъпа до правосъдие и съществуващият институт на запрещението, който продължава да се прилага с пълна сила в страната.

При това положение не е изненадващо, че специфичните права на обвиняеми/подсъдимите с увреждания са слабо разпознаваеми, както и какво се изисква от правосъдната система, за да осигури тези права. Процедурните улеснения се свеждат до няколко разпоредби, свързани с информацията и комуникацията, като единственото изрично задължение е назначаването на жестов преводач в съответните случаи, както и на адвокат, когато се предполага, че лицето е изправено пред предизвикателства от физическо или психическо естество. Дори от статистическа гледна точка е ясно, че обвиняемите/подсъдимите с увреждания не представляват голям интерес за правосъдната система.

Изглежда, че когато става въпрос за обвиняеми/подсъдимите с увреждания, съдебномедицинската експертиза е от съществено значение за развитието на производството. Поначало обаче експертизата е предназначена за оценка на неспособността и недееспособността на лицата и този подход повлиява цялото досъдебно и съдебно производство.

05 Основни заключения

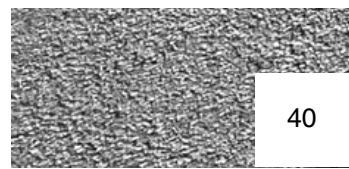
Наред с останалото, определени разпоредби имат негативно влияние върху правата на обвиняеми/подсъдими с увреждания. Един от негативите е липсата на фигурата на заподозрян, което допуска обвиняемите да участват в действия по разследването, без да са в каквото и да е правно качество и по този начин ги лишава от надлежни гаранции за правата им. Друг съществен пропуск е съществуващата уредба относно невменяемостта. След като обвиняемият/подсъдимият бъде признат за невменяем, делото се прекратява, а лицето се изпраща на принудително лечение. По този начин преценката за вината на извършителя се оставя на съдебните психиатри, а не на съдиите, а по-нататъшното разследване на връзката на извършителя с престъплението се прекратява преждевременно.

Последиците от описаното явление са видими от опита на обвиняемите/подсъдимите с увреждания, специалистите в областта на правосъдната система и подкрепящите услуги и др., както е изложено по-долу.

**ДОСТЪП ДО ПРАВОСЪДИЕ НА
ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ С
УВРЕЖДАНЯ**

**ОПИТ ПО
ОТНОШЕНИЕ
ДОСТЪПА ДО
ПРАВОСЪДИЕ НА
ОБВИНЯЕМИ/
ПОДСЪДИМИ
ЛИЦА С
УВРЕЖДАНЯ**

ДОСТЪП ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ С УВРЕЖДАНЯ

- 01** Опит по отношение достъпа до правосъдие на обвиняеми/подсъдими лица с увреждания
- 02** Опит на специалистите в областта на наказателното правосъдие
- 03** Опит на НПО, институциите за човешки права и специалистите в областта на подкрепящите услуги
- 04** Кратък анализ на моделите
- 05** Междусекторност
- 06** Добри практики
- 07** Основни заключения

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДЕНИЯ

За да се изследва опитът на различните заинтересовани страни по отношение достъпа до правосъдие на обвиняеми/подсъдими с интелектуални и/или психосоциални увреждания в България и да се идентифицират пречките, предизвикателствата и областите за подобрене, бяха проведени 23 интервюта с отворен тип въпроси с лица с:

- интелектуални и/или психосоциални увреждания (9 души, включително 2 жени),
- адвокати (2),
- съдии (1),
- прокурори (1),
- разследващи полицаи (4),
- специалисти в областта на услугите за подкрепа (3),
- национална институция за човешки права (0 [97]) и
- НПО (3)

за подробна информация вж. Приложение 1.

По-долу представяме основните заключения от тези интервюта.

[97] Мария Кръстева (авторът на доклада) проведе няколко разговора със служители от институцията на Омбудсмана. В крайна сметка, те самите стигнаха до заключението, че Омбудсманът не е провеждал мониторинг конкретно за спазването правата на обвиняеми/подсъдими с увреждания, нито до институцията са адресирани жалби в тази връзка.

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДЕНИЯ

01 Опит на обвиняеми/подсъдими лица с увреждания

„Задържаха ме в блока (неговия дом). Не ми казаха за какво ме викат...“ (име на разследващия полицай) те вика за един час и ще те върнем.“. Взеха ме с патрулката и ме откараха в полицията, държаха ме в коридора 4-5 часа. Майка ми ми казва през това време по телефона, че (полицията) правят обиск на апартамента. След това ме вкараха горе в стаята да ми обяснят какви са ми правата, дали искам адвокат, че ме задържат, официално ми казаха, че ме задържат за 24 часа. Не ми казват, че съм обвиняем, нито че съм виновен. Просто ме задържат. Това си е такава стандартна процедура. Подписах протокол с правата. Те какви права – това ти бяха правата, дали искаш лекар и дали искаш адвокат. Не ми казват за какво съм задържан - „Нямаме доказателства срещу теб, но ако си признаеш, ще те пуснем, да не стоиш 24 часа (в ареста).“

Те на самия разпит не ми осигуриха служебен адвокат и не ми казаха, че имам право на мълчание. Качиха ме в една стая трима криминални полицаи и казват „Казвай сега какво знаеш по случая!“. Влезе началника: „Ти ни лъжеш, ти нямаш никакви заболявания, ти си го извършил това престъпление, ние знаем, че си ти.“. Аз тогава не подписах (в декларацията за правата), че имам нужда от адвокат, защото аз не мислех, че ще ме разпитват.

И като влизаш (в ареста) ти свалят връзки, часовници, няк'ви предмети. То и в психиатрията като влизате е същата процедура - да не се самоубиеш, от тая гледна точка. И в казармата го има това. Арестът си е направен, но нямат условия. Ако имаш по-сериозни заболявания, ти може да си умреш. Аз съм описал в протокола за влизане (в ареста) всички заболявания. Началникът ми вика: „Ти ни лъжеш, ти нямаш никакви заболявания“.

Прегледа ме фелдшер (докато е бил задържан), но той само кръвно да ти измери,

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДЕНИЯ

01 Опит на обвиняеми/подсъдими лица с увреждания

температура и ми иска номера на личната карта. Той човека да си запише протокола. Той не направи нищо. Притеснението е, че ти имаш страх, че ще умреш, застрашен ти е животът, аз затова се признах и за виновен.

Аз се признах за виновен, защото аз видях, че те няма да ме пуснат и ще ме държат 24 часа (в ареста). На всичкото отгоре те не ти осигуряват храна, вода, няма. Като се признаеш за виновен и те пускат. Написаха документа на компютъра (показанията). Аз даже и не прочетох документа, дето го подписах. На другия ден бяхме качени във Фейсбук, заедно с още една жена, която беше откраднала телефон.

След два месеца ми пращат призовка да се явя на експертиза при психолог и психиатър. Понеже аз съм посочил заболявания. Не отивам за експертизата, защото ми е зле. Тая експертиза беше на живот и смърт за (име на разследващия). Пращат ми двама редови полицаи, идват ми на вратата, викат „Айде ставай да те водим“. Не се държаха много културно. Ако не отидеш, принудително отиваш или ти налагат глоба. Не бяха вежливи, ама като за полицаи какво повече да очакваш? Аз се затворих в стаята, те вече ми идват 5-6 полицаи и (име на разследващия). Те не вярват, че имам проблеми. Единият ме дърпа за крака и мен ме стоварват на земята. Връзват ме с белезници, влачат ме. Вече аз припадам...Набутаха ме в патрулката и тримата полицаи и започнаха да ме обиждат. Мен ме взимат за болен и че съм буйствал. Влачат ме по земята и ме стоварват в салона (в районното полицейско управление) по гръб. И психиатърът отгоре - „Да разговаряме“. К'во да разговаряме, брат? Аз съм вързан с белезници, то студено вътре, аз съм гол. Аз им отказах, казах, че няма да говоря без адвокат и че не съм виновен и ме вкараха в ареста. Вече ме водеха обвиняем с адвокат служебен.

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДЕНИЯ

01 Опит на обвиняеми/подсъдими лица с увреждания

После имаше съдебен процес и лежах 10 дена в (име на психиатричната болница) да ми направят експертизата, след една година от тоя случай. Не лежах. Психоложката ѝ отне два часа да ми направи интервю. Но тази методика (за съдебнопсихиатрична експертиза на вменяемостта) си върви в (име на психиатричната болница) 30 години. Експертизата – „това триъгълник ли е – триъгълник е, това квадрат ли е – квадрат е“. „(Име на психиатъра) вика на съдията „Какво да го вкарваме? Той у тях си живее като в затвор. Аз съм ходил лично. Какво да го вкарваме, то ще му повлияе на емоциите“. Докторът вика, че експертизата ще я направят за три дена, прокуратурата иска един месец да лежа (за провеждането на съдебнопсихиатрична експертиза на вменяемостта).

Аз казах в протокола за обидните думи (от полицаите към лицето), но трябва Страсбург (ЕСПЧ в Страсбург) за това и аз не мога да ги докажа. Аз бях сложил ръцете в джобовете, той се развика. Тогава майка беше вътре и понечи да говори, съдията ѝ каза „Ако се обадиш още един път, ще те изгоня от залата“.

Дупка в закона е, че не ти вярват, като им кажеш устно, искат бележка от доктор.”
[98]

“В такива ситуации никой не ти помага, даже близките бягат.” [99]

Всички истории, споделени от обвиняеми/подсъдими с увреждания, като че ли сочат едно-единствено право във връзка с наказателното производство: правото на адвокат. Общото отношение към обвиняеми/подсъдими с увреждания е, че те са „проблем“ на системата за психиатрична помощ. Правосъдната система явно счита, че работата ѝ е свършена, стига на тези лица да им бъде осигурен адвокат и психиатрична интервенция.

[98] Откъси от разказа на интервюиран обвиняем с психосоциално увреждане, мъж. По-голямата част от текста е перифразиран, т.е. не е пряк цитат.

[99] От интервю с лице с психосоциално увреждане с опит като обвиняем, мъж

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДЕНИЯ

01 Опит на обвиняеми/подсъдимите лица с увреждания

Правна помощ и предоставяне на процедурни улеснения

>> Право на информация и комуникация (комуникационен посредник, ако е приложимо)

Цялостното усещане в историите е на пълна изолация от света, в която никой, дори правосъдната система, не се интересува какво се случва с обвиняемите/подсъдимите с увреждания. Всяка история рисува картина на пълна липса на информация и комуникация. Някои интервюирани си спомнят да им е казано, че имат право на адвокат и телефонно обаждане, а също и, че им е даден някакъв документ, който да подпишат, докато други не са разбрали нищо. Един от интервюираните споделя, че е бил информиран, че има право на обаждане и адвокат, след като вече е бил разпитан. Общото преживяване за всички е било да не знаят какво следва и какво да очакват.

Въпреки че повечето интервюирани са били приети за вменяеми, не им е била дадена възможност да говорят много и са останали с впечатление, че никой не ги е чул или повярвал на думите им. Всички споделят сходни истории относно полицаите и прокурорите, а именно покровителствено и унизително отношение и стил на комуникация.

Според разказите, съдът е бил по-уважително място, но също толкова дистанцирано, без опит да се подsigури ефективна комуникация и включване. Мнозинството интервюирани споделят чувството на страх да говорят пред съда. Част от тях не са разбрали много, а за повечето е било трудно да проследят какво се случва.

„Полицаите четат и й казват какво да пише.“ [100]

„Не са ми обяснявали нищо защо съм там. Аз им казах, че имам връзка с извънземни, а той (полицаят) ми показва на телефона някакви грозни животни... Не ми казаха правата, само се заяждаха.“ [101]

„Не знаех как да кажа какво мисля, защото не знаех как ще реагират, да не стане по-зле.“ [102]

[100] От интервю с лице с интелектуално и психосоциално увреждане с опит като обвиняем, жена

[101] От интервю с лице с интелектуално и психосоциално увреждане с опит като обвиняем, мъж

[102] От интервю с лице с интелектуално и психосоциално увреждане с опит като обвиняем, мъж

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДЕНИЯ

01 Опит на обвиняеми/подсъдимци лица с увреждания

„Кой съм аз да кажа на съдията, че не е така?“ „Като кажа, че не е вярно, ми казват да мълча.“ „Как може (прокурорът) да говори лъжи спрямо мен и аз да не мога да си кажа мнението.“ „Искаш споразумение, за да се знае за какво и колко ще лежиш.“ При споразумението „не участваш, само те питат за съгласие.“ [103]
“(Прокурорът към обвиняемата): (умалително име), бъди възпитана. Запознай се с делото и говори само това, което съдията те пита.” [104]
„Никакви въпроси, казаха ми да си седна.“ [105]

>> Доверено лице или друга подкрепа

Повече от половината интервюирани, най-вече тези с по-усложнените психични състояния, не са имали стабилна семейна среда. По време на наказателното производство не са имали никого, на когото да се опрат. Някои от тях са имали един човек, който ги е посещавал в ареста или е присъствал на съдебните заседания, обикновено член на семейството или приятел.

Никой от интервюираните не е получил подкрепа за участие, като например комуникационен посредник, социален работник или психолог. Освен специалистите, пряко свързани с наказателното производство, единствените други споменати са психиатри, лекари и психолози, които са участвали или за да извършат рутинен преглед, или за да изготвят съдебномедицинска експертиза за вменяемост.

Един от интервюираните е посещавал социална услуга за дневна грижа в своя град. Въпреки това, никой от услугата не е информиран за случилото се с клиента им, нито по-късно са били допуснати да посетят или подкрепят клиента си по време на производството.

“Никой подкрепящ нямаше в съда, само от психиатрията един санитар „ама нищо не знаеше той“.“ [106]

“Аз бях сложил ръцете в джобовете, той (съдията) се развика...тогава майка беше вътре и понечи да говори, съдията ѝ каза: „ако се обадиш още един път ще те изгоня от залата“.“ [107]

[103] От интервю с лице с психосоциално увреждане с опит като обвиняем, мъж

[104] От интервю с лице с психосоциално увреждане с опит като обвиняем, жена

[105] От интервю с лице с интелектуално и психосоциално увреждане с опит като обвиняем, мъж

[106] От интервю с лице с интелектуално и психосоциално увреждане с опит като обвиняем, мъж

[107] От интервю с лице с психосоциално увреждане с опит като обвиняем, мъж

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДЕНИЯ

01 Опит на обвиняеми/подсъдими лица с увреждания

>> Правна помощ и право на достъп до адвокат

Всички интервюирани посочват, че им е бил осигурен адвокат. Това, което озадачава е, че всички са били „разпитани“ от полицията, а понякога дори арестувани или хоспитализирани в психиатрия, преди да бъде повикан адвокат.

Само трима от девет интервюирани сочат, че са имали избран от тях адвокат. На останалите са били назначени служебни защитници, като общото мнение е, че същите са били некомпетентни, не са обяснявали нищо и са имали минимален личен контакт с клиентите си.

„Една седмица преди делото дойде адвокат. Не ме пита нищо, каза, че „всичко е ясно и всичко е уредено“...“ друго нищо“. „Исках правата си, да бъда подсигурен.“ [108]

„Един и същи адвокат в трите дела (85, 91, 2011 г.), които е имал, на последното вече е бил на 80 год., видял го е чак на делото в съда... “ Просто (адвокатът) гледаше да се нагоди според ситуацията. Аз му казах по-добре да мълчи, аз да говоря, но съдията каза, че не става така. Когато ти даде думата.“ [109]

„Не знае името на адвоката и разследващия. Няма телефона на адвоката. 4 месеца вече се лекува (в психиатричното отделение в затвора) и не знае какво става с делото и за колко време ще лежи. Адвокатът не му е обяснил нищо. Мисли сам да си иска доказателствата, защото нищо не разбира.“ [110]

>> Искания и предложения за улеснения

Интервюираните не съобщават за подобни искания/предложения. Впрочем, нищо от историите им не може да се приеме за процедурно улеснение. Дори напротив, тенденцията е по-скоро към изключване, отколкото включване в процеса.

“Не ми казаха, че мога да ползвам подкрепа.” [111]

[108] От интервю с лице с интелектуално и психосоциално увреждане с опит като обвиняем, мъж

[109] От интервю с лице с психосоциално увреждане с опит като обвиняем, мъж

[110] От интервю с лице с психосоциално увреждане с опит като обвиняем, мъж

[111] От интервю с лице с интелектуални и психосоциални увреждания с опит като обвиняем, мъж

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДЕНИЯ

01 Опит на обвиняеми/подсъдимите лица с увреждания

>> Адаптиране на процедурите

Не се съобщава за такива. Интервютата показват, че полицията получава малко обучения и няма познания относно правата на хората с увреждания. По-голямата част интервюирани разказват истории за полицейско насилие и лошо отношение. Процедурите изобщо не са били адаптирани, а в някои случаи обвиняемите с увреждане са били подозирани, че лъжат за увреждането си.

Изглежда, че правосъдието се осъществява формално, докато обвиняемите/подсъдимите с увреждания са двойно стигматизирани. Първо, защото са извършители на престъпление в система, центрирана около наказването, и второ, защото увреждането им обикновено се разбира като равнозначно на обща неспособност.

В допълнение, интервюираните описват местата за задържане като най-лошото преживяване от всичко.

„В рамките на 24 часа обикалят с него три районни полицейски управления, където дава обяснения за едно и също престъпление.“ [112]

„Той се е чувствал напрегнат и депресиран (на съдебното заседание), ушите му бучали. Казал на адвоката как се чувства, но „той дойде парите да прибере“. Баща му е бил в залата, но не е могъл да говори с него. Имал е пранги на краката, които са били много стегнати и кракът му се е бил надул. Казал им (на конвоиращите полицаи), ама те му казали „като мине делото, ще ти я отхлабим“.“ [113]

„В ареста е бил 3 месеца. Там не се е чувствал добре, чувал е гласове на роднини и му се губят моменти. Било го е срам обаче да каже, че чува гласове. Идвали са доктори да го преглеждат, но само за общото му състояние. Не са му давали никакви лекарства, нито е имал лечение. Давали са му само хапчета за сън, които били слаби. Казва, че е имал нужда от психологична подкрепа.“ [114]

[112] От интервю с лице с психосоциално увреждане с опит като обвиняем, мъж

[113] От интервю с лице с психосоциално и интелектуално увреждане с опит като обвиняем, мъж

[114] От интервю с лице с психосоциално увреждане с опит като обвиняем, мъж

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДЕНИЯ

01 Опит на обвиняеми/подсъдими лица с увреждания

>> Право на присъствие по време на процеса (достъпност)

Не се споменават улеснения в тази връзка. Интервюираните, които са настанени в психиатрични болници по време на производството се оплакват, че дори не са били уведомени за хода му.

„Никой нищо не ме информира в психиатрията за какво се случва в процеса. Не ми казаха, че се води дело. Казаха ми само за призовката, че имам дело.“ [115]
„Половината в (психиатрията в) затвора лежат вързани, не знаят какво се случва. Докато стане готов обвинителният акт, все едно няма движение.“ [116]

>> Съдебномедицинска експертиза, принудително лечение

Ако се наблюдава някаква методика в работата с обвиняеми/подсъдими с увреждания в наказателното производство, то това несъмнено е съдебномедицинската експертиза за невменяемост, която се изисква почти всеки път, когато лице с интелектуално и/или психосоциално увреждане е обвинено в престъпление. Почти всички интервюирани съобщават, че са били обект на такава експертиза, която те описват като повърхностна и формалистична.

Онези, преминали през принудително лечение, споделят истории за пълна изолация продължила с години, за лоши условия и нечовешко отношение. Принудителното лечение описват като сведено до терапия с психиатрични медикаменти и малко до никакви други дейности, без следа от програми за рехабилитация и интеграция. Явна е липсата на алтернатива на принудителното лечение, както и на подкрепящи услуги, когато лицето се възстанови.

„Но тази методика (за съдебнопсихиатричните експертизи на вмменяемостта) си върви в (име на психиатрията) 30 години.... Експертизата – „това триъгълник ли е – триъгълник е, това квадрат ли е – квадрат е.“ [117]
„Питаха ме дали познавам парите. „Аз ги познавам, не съм такъв.“ [118]

[115] От интервю с лице с психосоциално и интелектуално увреждане с опит като обвиняем, мъж

[116] От интервю с лице с психосоциално увреждане с опит като обвиняем, мъж

[117] От интервю с лице с психосоциално увреждане с опит като обвиняем, мъж

[118] От интервю с лице с психосоциално и интелектуално увреждане с опит като обвиняем, мъж

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДЕНИЯ

01 Опыт на обвиняеми/подсъдими лица с увреждания

*„Експертизата са я направили набързо за 15-20 мин. Не е разбрал за какво е.“
[119]*

“Аз предпочитам затвора пред лудница, да ми текат лигите.” [120]

“Исках да говоря по телефона с адвокат от Женева, не ми дадоха. „Сестрите ме мразеха, не ми помагаха.“ “С никой не съм приказвал. „Там седя в стаята (в психиатрията) като затворен и друго нищо. Самичък“. “Имам нужда от някой, който да ми помага. Няма лични дрехи или вещи в психиатрията, дават му стари, скъсани. Студено е.” [121]

„Скъсърха ме от инжекции и ме изкараха психопат.“ „Нищо не ми казаха (за какво са инжекциите). Само докторът ме пита „гласове чуваш ли“, викам „Никви гласове не чувам, аз съм нормален човек“. „А, ми, щом не чуваш гласове, значи си за затвора, ама пък да видим, могат пък да ти излязат гласове.“ “Пускат го от затвора и на портала му слагат с белезници и полицаите го карат в психиатрия. Да подпише доброволно, че трябвало лечение, за да се адаптира. И го вкарват в изолатора 2 седмици „и то стана 2-3 години“... Не му обясняват защо е в изолатора „така трябвало“ казали.“ [122]

„Някои хора стоят в болница по 20 години, трябва да има повече подкрепа/услуги за излизане.“ [123]

[119] От интервю с лице с психосоциално увреждане с опит като обвиняем, мъж

[120] От интервю с лице с психосоциално увреждане с опит като обвиняем, жена

[121] От интервю с лице с психосоциално и интелектуално увреждане с опит като обвиняем, мъж

[122] От интервю с лице с психосоциално увреждане с опит като обвиняем, мъж

[123] От интервю с лице с психосоциално увреждане с опит като обвиняем, мъж

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДАНЯ

02 Опит на специалистите в областта на наказателното правосъдие

“Формален процес, което е предизвикателство за всички хора” [124]

>> Разпознаване на увреждането

Според интервюираните лица от тази група, не съществува методология за разпознаването на увреждане. Когато липсва медицинска документация, специалистите в сферата на правосъдието трябва да разчитат на личния си усет. Ако сметат, че има нещо „нередно“ в начина, по който лицето общува или се държи, и са събрали достатъчно доказателства за престъплението, ще подадат искане за съдебномедицинска експертиза. Психиатър и психолог обикновено провеждат експертизата, която има за цел да определи вменяемостта на лицето. Някои интервюирани смятат, че експертизата е водена от диагнозата и е повлияна от предразсъдъци. Заключениеята на експертизата обикновено се приемат от специалистите в областта на правосъдието и след това доминират целия процес.

„И вече опасността от свръхзначимост на експертните оценки, които смятам, че нямаме достатъчно ясна нормативна база (стандартизация и изисквания) как се изготвят, позволяват понякога едни произволни експертни изводи, които не добре обучените магистрати не могат и ефективно да контролират. И по този начин една диагноза може да се превърне в нещо по-стигматизиращо дори и от една осъдителна присъда.

Увреждането се нарича „защитно поведение“ от психиатрите, в контекста на объркването на увреждането с некооперативност.

Самата диагноза и експертизите могат тотално да елиминират човека като участник. „Ако се обръща някакво внимание, то е единствено да се отговори на въпроса дали е действал като невменяем или не, но не и да се погледне от позицията на човека от какво той има нужда, за да бъде пълноправен участник в процеса.“ [125]]

[124] От интервю с адвокат

[125] От интервю със съдия

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДЕНИЯ

02 Опит на специалистите в областта на наказателното правосъдие

>> Процедурни улеснения

Всички участници от тази група се обединиха около мнението, че освен превод на жестов език, на практика не се уреждат или предоставят процедурни улеснения. Информацията и комуникацията се предоставят по формален начин, без каквато и да е подкрепа. Информацията относно правата на обвиняемите се представя под формата на писмена декларация, която се връчва на лицето за подпис или най-много някой полицаи да прочете на глас и да даде инструкции какво да се попълни.

Според някои интервюирани, практиката е хората да бъдат информирани за правата им, едва след като са събрани достатъчно доказателства, че е извършено престъпление и, че този конкретен човек е извършителят на престъплението. Едва след това на извършителя се дава официална роля в производството - тази на обвиняем. Преди това лицето е било никой от правна гледна точка и следователно не е имало никакви права. Според един от интервюираните, в миналото в закона е съществувала фигурата на заподозрения, но тя е била умишлено премахната, защото се е смятало, че заподозрените „шिकанират“ (манипулират) процеса, знаейки от самото начало, че именно те са заподозрени в извършване на престъплението.

“Полицията провежда беседи с него като гражданин. Чисто като гражданин. Но беседите, които провежда с него, те нямат процесуална стойност. И те служат за някаква ориентировка за разследващия и за прокурора тези беседи.

...

Доста често ние работим без тяхното съдействие, без комуникация с тях... Те при нас идват, за да си понесат отговорност, а не за да ги интегрираме, да комуникираме по някакъв начин с тях, да им обясняваме и те, видиш ли, да разберат за какво.“ [126]

„Информира се за правата си, чак когато стане като обвиняем. Точно при връчване на обвинението, когато вече извършителят може да се е самоуличил. Много сериозен проблем.

Много често органите разясняват права с „вие си го знаете.“ [127]

[126] От интервю с разследващ полицаи

[127] От интервю с адвокат

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДЕНИЯ

02 Опит на специалистите в областта на наказателното правосъдие

„Фигурата на заподозрян не съществува, имало я е в миналото, но е затруднявала процеса, затова е премахната. Заподозряните са шиканирали (манипулирали) процеса. Затова сега извършителите придобиват права само след като са събрани доказателства и са привлечени като обвиняеми. До момента на привличане като обвиняем разследващите извършват само „беседи“ и „проверки“, които нямат доказателствена тежест и не се приемат за част от наказателното производство.“ [128]

„Беседите, аз не знам дали им се разясняват (правата)... Те самите, според мен, не им казват, че това, може би се дори заблуждават хората, че няма да има проблеми, че това е само за малко, няма да има никакви последици, не му трябва адвокат. Вече впоследствие е друго. Защото така е по-лесно да се работи.“ [129]

>> Съдебномедицинска експертиза, принудително лечение

Всички интервюирани от тази група се съгласиха, че съдебномедицинската експертиза за невменяемост играе решаваща роля в наказателното производство. Някои от интервюираните споделиха мнение, че комуникацията с извършителя на престъплението, преди експертизата да е изготвена и да е ясно дали лицето е наказателноотговорно или не, е загуба на време. Според интервюираните, нагласата спрямо обвиняеми лица с психосоциални увреждания обикновено е, че са невменяеми. В резултат на това такива лица често са подозирани, че лъжат или преувеличават за увреждането си, за да избегнат наказателна отговорност.

Принудителното лечение изглежда да е единствената мярка за лицата, приети за невменяеми, а интервюираните от тази група го определят същевременно като най-лошата форма на „лишаване от свобода“, сравнено със затвора. Беше споделено още, че на тези места лицата с увреждания се страхуват от медицинския персонал и едновременно с това са зависими от тях.

Принудителното лечение се описва и като „път без изход“ за лицата с увреждания, тъй като много от тях остават там с години, поради бедност и липса на подкрепа в общността или план за реинтеграция.

“...у нас психиатричната експертиза е голям проблем, защото обикновено не разбираме много много за самия човек. Те са някакви формални думички там сложени и има психиатри-експерти, където според мен всеки човек е абсолютно еднакъв като им четеш експертизата.“ [130]

[128] От интервю с прокурор

[129] От интервю с адвокат

[130] От интервю с адвокат

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДЕНИЯ

02 Опит на специалистите в областта на наказателното правосъдие

„Предубеденост на системата, че увреждането се ползва за освобождаване от отговорност и форма на корупция.“ [131]

„Но то при него очевидно е - върши престъпление, отива в психиатрия, настаняват го за определен период от време там принудително. От там след това го изписват и той излиза, прави нещо друго и после пак на ново. В смисъл за тези хора няма никаква, както говорихме, институция, която да се опита по някакъв начин да им оказва съдействие.“ [132]

>> Нагласи и обучение/осведоменост

Всички интервюирани от групата споделиха истории за дискриминиращо и предубедено отношение към обвиняемите/подсъдимите с увреждания. Наред с това липсват подходящи обучения за специалистите в областта на наказателното производство.

„Много често ще се възползват от тази му слабост (увреждането), за да претупат по-бързо процеса и направо да си се признава за виновен... ако разбира се е наказателно отговорен...“ [133]

„Няма обучение, спорадични обучения от НПО-та, без устойчивост.“ [134]

„Липсата на знания как да подходиш всъщност поставя в риск и обществото, и полицаите, и хората с психични разстройства. Според мен обучението, подготовката и екипната работа особено в кризисните ситуации на първа линия. Там липсва координация между мед. служби и полицията.“ "Знания към всички професионалисти през обучения и инфо към обществото, после вече нормативна промяна. Ако първо е нормативната промяна, за която няма знания, тази промяна може да е вредна.“ [135]

[131] От интервю със съдия

[132] От интервю с разследващ полицай

[133] От интервю с адвокат

[134] От интервю с адвокат

[135] От интервю със съдия

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДЕНИЯ

03 Опит на НПО, институциите за човешки права и специалистите в областта на подкрепящите услуги

>> Разпознаване на увреждането

Всички интервюирани от тази група споделиха, че липсва методология или обучение за специалистите в областта на наказателното производство за това как да разпознаят едно психосоциално или интелектуално увреждане. Често увреждането остава незабелязано или има съмнение дали не е престорено, за да се избегне наказателна отговорност, или че това са хора „които си фантазират“. Понякога поведението им се бърка с неподчинение или отказ от съдействие.

„неговото предизвикателно поведение в момент на криза да не бъде разбрано и към него да бъде подхотено по агресивен начин и съответно той да прояви агресия...и полицаия в стремежа си да се защити вади пистолет и го гърми в корема.“ [136]

“Разследващите и прокурора... са склонни в началото да мислят, че човекът имитира (увреждане), за да оневини себе си.“ „В общия случай не са обучени нито полицаи, нито прокурори да разпознават първи симптоми на увреждане. Те и нямат такъв регламент разписан... какво да правят.“ [137]

>> Процедурни улеснения

Не се споменава за процедурни улеснения, предоставени на обвиняеми/подсъдимите с увреждания. Нито за искания или предложения за такива. Според тази група интервюирани информацията е оскъдна или се предоставя в недостъпни формати или по недостъпен начин. Комуникацията с обвиняеми с увреждания се избягва дори, а когато все пак я има, не се използват никакви специални инструменти или подкрепящи специалисти, които да улеснят процеса. Не съществува система за подкрепа, която да подsigури ефективното участие на обвиняемите/подсъдимите с увреждания, нито се правят адаптации на процедурите или средата. Добрите практики се споменават като редки и спорадични, изпълнявани от неправителствени организации и с малък шанс за устойчивост.

„Човекът не се сеца, че той има право да каже – не чувам (на съдията). И после се оказва, че той има намален слух... никой не го пита (а съдията си мисли, че шикалкави).“ [138]

[136] От интервю с психолог от НПО за права на хора с увреждания

[137] От интервю с изследовател от НПО за човешки права

[138] От интервю с психолог

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДЕНИЯ

03 Опит на НПО, институциите за човешки права и специалистите в областта на подкрепящите услуги

„Човекът остава без доверителна връзка. Лекарите не го информират, служебният защитник му казва, че всичко е ясно.“ [139]

“ЗСВ изисква от съдиите да бъдат доста по-оперативни в производствата, отколкото предполага включването на един човек с психично разстройство или интелектуално затруднение.” “Той ще получи заповед за задържане часове след като вече е в едно полицейско управление, а декларацията за правата му той ще я получи в писмен вид и ще му бъде казано, ако не може да се справи с нейното полъване, просто къде точно да напише НЕ...” “В заповедта за задържане не се описва за какво е задържан, а се посочва само член от НПК, което не е ясно и за хора без увреждания.” „Цялото наказателно производство не е адаптирано към нуждите на хора с увреждания.” „Голяма част от находките ни през годините не са били свързани толкова с техни оплаквания, защото голяма част от тези хора не са били въобще наясно през какво са минавали по време на процеса и всъщност нямат идея за това какви са им процесуалните права...” [140]

>> Съдебномедицинска експертиза, принудително лечение

Тази група интервюирани също счита, че медицинският модел доминира в правосъдната система по отношение на уврежданията. Съдебномедицинската експертиза за невменяемост е централна за наказателното производство. Експертизата отново е описана като формална и фокусирана върху неспособностите на човека, вместо върху неговите възможности и специфични потребности за включване. Липсват изрични насоки за изготвяне на експертизата. Съдебните експерти (психиатри и психолози) са малко, ниско платени и недобре обучени.

Не съществуват други възможности за терапия и рехабилитация, освен принудителното лечение, което измежду всичко друго е описвано като твърде продължително. Един от интервюираните споделя за конкретно негативно явление във връзка с експертизата за невменяемост – след като експертизата е извършена и лицето бъде изпратено за принудително лечение, съдът прекратява делото и вината на този човек по отношение на престъплението никога не се изследва.

[139] От интервю с психолог

[140] От интервю с изследовател от НПО за човешки права

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДАНЯ

03 Опит на НПО, институциите за човешки права и специалистите в областта на подкрепящите услуги

„Така че може да се окаже, че в психиатрии влизат хора, които истински нямат отношение към самото престъпление, по-скоро са виктимизирани или използвани.“ „Продължава да стои медицинския модел при правораздаването, т.е. водеща е диагнозата. Категорично и автоматично, когато има поставена диагноза, тя носи със себе си един набор от „не-можене“ по отношение на човека, без това да бъде лично изследвано. Често в тези психиатрични експертизи ние виждаме по отношение на едни и същи хора едно и също съдържание, без да се отразяват никакви специфики във функционирането на човека...“ [141]

„Няма държава за хората с психични проблеми... едното е да го пратят в дом, другото е да го пратят в психиатрия, където да си умре.“ [142]

„Липсва алтернативни системи и услуги и дори да е прогресивен съдията знае, че няма къде алтернативно да прати човека, освен напр. на принудително лечение.“ [143]

„3-5 години принудително лечение по чл. 92 НПК (зависимости)... за какво... трябва детокс и после работа да им се намери.“ [144]

>> Нагласи и обучение/осведоменост

Интервюираните от тази група споделиха мнението, че специалистите в сферата на правосъдието не са достатъчно добре обучени и осведомени относно правата на хората с увреждания, особено когато тези хора са обвиняеми/подсъдими. Съществува и стигмата, асоциирана с увреждането, която наред с всичко останало „замърсява“ презумпцията за невиновност. Допълнително, на съда се гледа като на наказваща институция, отколкото на защитник на човешките права.

„Съдът не прави усилия да комуникира с човека с интелектуално затруднение. Приема се, че той е извършителят, на база на увреждането често, и почти не се води съдебно производство. Опитът показва, че много по-често хората с интелектуални влизат в затвора отколкото хора с психични разстройства.“ [145]

„Съдът в България не е разглеждан като някой, който гарантира правата, по-скоро като наказателна институция.“ [146]

[141] От интервю със социален работник от НПО за правата на хора с увреждания

[142] От интервю с психолог

[143] От интервю с изследовател от НПО за човешки права

[144] От интервю с психиатър

[145] От интервю със социален работник от НПО за правата на хора с увреждания

[146] От интервю със социален работник от НПО за правата на хора с увреждания

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДЕНИЯ

03 Опит на НПО, институциите за човешки права и специалистите в областта на подкрепящите услуги

„Щом е различен той не получава същото отношение.“ „Има вменяем и невменяем. Ми, не е така. По средата има много и трябва да има готовност да се изследва това. Има съдии, които имат око за това и те го правят, но те са единици.“ [147]

„Изключително високо ниво на непознаване на Конвенцията, включително на съдилищата. Почти няма съдия, който да познава КПХУ, още повече да признаят, че тя е част от българското право... ЕКПЧОС е по-познатият инструмент, но единици са, които и това правят (позоваването на ЕКПЧОС). Човешки права не се учи в университетите и в правните факултети... В този смисъл правата на хората с увреждания масово не се познават... Като една от може би най-проблемните области е правната помощ... В повечето случаи адвокатите виждат техния повереник в залата (съдебната)... Чувала съм от адвокати в зала твърдения, които са абсолютно в разрез с интереса на човека.“ “Ние установихме, че адвокатите не са подготвени, да общуват въобще с такива задържани, камо ли да могат да им защитават правата и интересите.” [148]

[147] От интервю с психолог

[148] От интервю със социален работник от НПО за правата на хора с увреждания

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДАНЯ

04 Кратък анализ на моделите

И трите групи интервюирани споделиха сходен опит. Повтарящ се модел, например, може да се забележи по отношение дееспособността, предвид че за повечето обвиняеми се съобщава да са били обект на съдебна експертиза на вменяемостта. Установяването на невменяемост води до това да бъдат „осъдени“ на безсрочно „лишаване от свобода“, без да се изследва допълнително тяхната вина и поведение спрямо престъплението.

В досъдебната фаза полицията често провежда първоначални разпити, без лицата да имат формална процесуална роля или адвокат.

Обвиняемите/подсъдимите с увреждания обикновено се държат в информационна и комуникационна изолация, тъй като се приема, че те не са в състояние да възприемат реалността „нормално“.

Увреждането често остава неправилно разбрано, докато не бъде потвърдено от психиатър. В повечето случаи се бърка с липса на кооперативност или преструване с цел избягване на наказателна отговорност.

Повечето специалисти в областта на правосъдието, включително адвокатите, не са запознати с КПХУ. Обученията относно правата на хората с увреждания са спорадични и недостатъчни.

С изключение на една изрична разпоредба относно преводачите на жестов език, дълго битуващите предразсъдъци и медицински подход към увреждането изглежда да не създават среда за прилагането на процедурни улеснения.

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДАНЯ

05 Междусекторност

Заклученията ни биха били непълни, ако не засегнем междусекторността на проблемите. Бедност, предразсъдъци, ниско ниво на образование и липса на подкрепящи услуги, базирани в общността, са стълбоветена едни взаимнозависими системи на неравнопоставеност, в които обвиняемите лица с увреждания често са жертвите.

При сравнение историите на интервюираните обвиняеми/подсъдими с увреждания, от гледна точка на техния пол, изглежда, че мъжете с психосоциални проблеми често са приемани за агресивни и опасни. Това е причината полицейските служители да прибегват до използването на сила срещу тях, особено при първоначален контакт, например при арест. Жените, от своя страна, въпреки че имат явно по-високо ниво на адаптивност и познания за правосъдната система в сравнение с обвиняемите/подсъдимите мъже, са обект на силно покровителствено отношение от различните специалисти в областта на наказателното производство.

„Престъпленията са често по социални критерии.“ „След лечение (в психитрия), навън няма никаква подкрепа.“ „Алтернативата са само защитените жилища.“ [149]

„Вариантите за наркозависими в България са два – или затвора или гроба.“ [150]
„Пробвала е да бъде пусната под домашен арест (вместо затвор), но няма адрес, тъй като живее в приют за бездомни.“ [151]

„Относно лицата, които са с много слабо интелектуално развитие, това са основно хора, които са имали или не са имали досег с образователната система или са изпаднали още в началото на тяхното образование и това е също свързано със семейната среда, защото всичките им близки и роднини нямат никакъв образователен ценз, не са учили... в най-голяма степен и по отношение на други хора са вършили действия или с оглед на техните инстинкти за самосъхранение, нуждата от физическо оцеляване.“ [152]

[149] От интервю с психиатър

[150] От интервю с лице с психосоциално увреждане с опит като обвиняем, мъж

[151] От интервю с лице с психосоциално увреждане с опит като обвиняем, жена

[152] От интервю с адвокат

ОПИТ ПО ОТНОШЕНИЕ ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ОБВИНЯЕМИ/ПОДСЪДИМИ ЛИЦА С УВРЕЖДЕНИЯ

06 Добри практики

Интервюираните споменават само една добра практика в тази област – оценка на социалното функциониране на хора с увреждания, изготвяна от НПО. Оценката е разработена така, че да се използва при всички съдебни дела, в които участват хора с увреждания. Нейната цел е да предостави на съда анализ за социалното функциониране и специални нужди на лицата, най-вече с цел ефективното им участие в съдебния процес, но и за защита правата и интересите на лицето като цяло. Практиката обаче е сравнително нова и досега е обхванала малък брой дела. [153]

07 Основни препоръки

Интервюираните обвиняеми/подсъдими лица с увреждания направиха няколко препоръки, насочени най-вече към подобряване условията в местата за задържане и отношението на полицаите.

Групата интервюирани специалисти в областта на наказателното правосъдие и на подкрепящите услуги обсъдиха нуждата от обучение за разпознаване на уязвимост и направиха препоръки за мултидисциплинарен подход при работата с обвиняеми/подсъдими с увреждания. Като по-належащ проблем беше определена комуникацията и беше направена препоръка за комуникационен посредник или друг подкрепящ човек, който има доверителна връзка с обвиняемия и е запознат с начина му на общуване.

Беше направена и обща препоръка за създаване на система за подкрепа, базирана в общността, като средство за превенция на престъпността.

[153] Има видео, в което се обяснява целта на оценката и как тя може да се използва, достъпно на: <https://www.youtube.com/watch?v=jtQUPc9uUj8>. Засега този инструмент е използван основно при граждански дела.

04

**ЗАКЛЮЧЕНИЯ И
ПРЕПОРЪКИ**

ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

01 Заключение

Целта на този доклад е да представи обзор на основните пречки и добри практики за преодоляване на празнотите по отношение достъпа до правосъдие и осигуряването на процедурни улеснения за обвиняеми/подсъдими с интелектуални и/или психосоциални увреждания в България. Изследването беше базирано основно на Международните принципи за достъп до правосъдие на хора с увреждания (ООН, 2020) (Принципи 1, 3, 4, 5, 6 и 10.).

Принцип 1. Всички хора с увреждания са правоспособни и дееспособни, следователно на никого не може да бъде отказан достъпът до правосъдие въз основа на увреждането.

В България съществува институтът на запрещението от много години. Въпреки че настоящото законодателство дава възможност за подкрепено вземане на решение, до момента то не е официално прилагано и липсва политическата воля и разбиране, че подкрепеното вземане на решение ще замени запрещението. В допълнение, съдебната експертиза на вменяемостта, с която способностите на обвиняемите с ментални увреждания се оценяват предимно от психиатър, все още е широко използвана.

“

АКО СЕ ОБРЪЩА НЯКАКВО ВНИМАНИЕ, ТО Е ЕДИНСТВЕНО ДА СЕ ОТГОВОРИ НА ВЪПРОСА ДАЛИ Е ДЕЙСТВАЛ КАТО НЕВМЕНЯЕМ ИЛИ НЕ, НО НЕ И ДА СЕ ПОГЛЕДНЕ ОТ ПОЗИЦИЯТА НА ЧОВЕКА ОТ КАКВО ТОЙ ИМА НУЖДА, ЗА ДА БЪДЕ ПЪЛНОПРАВЕН УЧАСТНИК В ПРОЦЕСА.

ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

01 Заключение

Дори когато се установи вменяемост, лицата продължават да бъдат третирани, така сякаш не знаят кое е най-доброто за тях и не възприемат реалността вярно. Този подход има за резултат отричане на лицата на дееспособност на лицата и изключването им от производствата.

Процедурните улеснения, от своя страна, се предоставят в много редки случаи, което добавя още една пречка за упражняването на дееспособността.

Принцип 3. Хората с увреждания, включително децата с увреждания, имат право на подходящи процедурни улеснения.

Процедурните улеснения все още не са възприети, нито като задължение на държавата, нито като право на обвиняемите/подсъдимите с увреждания. Може да заключим, че извън изискването за жестов преводач, не са налични никакви реални процедурни улеснения.

В последните години е изпробвана една добра практика от НПО. Тя се изразява в оценка на социалното функциониране и специфичните нужди на хора с увреждания в съдебни производства. Този инструмент обаче все още не е използван за обвиняеми/подсъдими с увреждания.

Извън това, в страната има едва няколко прогресивни съдии и адвокати, които са съпричастни с нуждите на обвиняемите лица с увреждания и работят усилено, за да осигурят равното им третиране и участие.

Принцип 4. Хората с увреждания имат право на достъп до правни съобщения и информация своевременно и по достъпен начин, наравно с всички останали.

ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

01 Заключение

Както вече беше посочено, освен жестови преводачи, които могат да бъдат назначени в хода на производството, не съществуват никакви приспособления или помощни средства, които да подпомагат разбирането на информацията. Напротив, нашето изследване показва, че информацията и комуникацията се предоставят по недостъпен начин дори за хора, които нямат увреждане.

Принцип 5. Хората с увреждания имат право на всички материални и процесуални гаранции, признати в международното право, наравно с останалите, а държавите следва да осигурят необходимите условия за гарантиране на справедлив процес.

В България правосъдието за хора с увреждания е организирано основно около концепцията за вменяемост и принудително лечение. Това, в комбинация с дългата история на стигма спрямо хората с увреждания в страната, накърнява презумпцията за невиновност. Най-обезпокоителната практика е, че делото се прекратява, ако обвиняемият/подсъдимият бъде приет за невменяем. От което следва, че обвиняемите/подсъдимите с увреждания нямат достъп до същите средства за защита като останалите, като например да пледират, че деянието е извършено при самозащита, принуда, или липса на *mens rea* (вина). Освен това, тези обвиняеми са настанявани в психиатрични болници за принудително лечение за неопределен период от време, което понякога може да надхвърли продължителността на присъдата за лишаване от свобода, предвидена за същото престъпление.

Находките от нашето изследване показват, че увреждането може да провокира ненужно насилие и принуда, и често се бърка с неподчинение или симулиране с цел избягване на наказателна отговорност.

ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

01 Заключение

Принцип 6. Хората с увреждания имат право на безплатна правна помощ или такава, която да могат да си позволят.

От формална гледна точка, на обвиняемите с увреждания винаги се назначава служебен защитник, освен ако те самите не си наемат адвокат. Липсата обаче на подходящо обучение за служебните защитници и адвокатите като цяло остава сериозен проблем. Обвиняемите/подсъдимите лица с увреждания често са оставяни в неведение по отношение хода на производството и с усещането, че не им е оказана надлежна защита и са били сами в процеса.

Принцип 10. Всички работещи в системата на правосъдието трябва да преминават през програми за повишаване на осведомеността и обучения във връзка с правата на хората с увреждания, в контекста по-специално на достъпа до правосъдие.

Според изследването ни, обученията за специалисти в областта на правосъдието, които да касаят правата на хората с увреждания, са като цяло спорадични, ако ги има изобщо. Цялостното отношение на системата разкрива слабо познаване на правата, гарантирани от КПХУ, бидейки същевременно доминирана от предразсъдъци и медицински модел.

ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

02 Препоръки

България има дълга история на стигма и предразсъдъци спрямо хората с увреждания, както и законодателство, което отразява тази история. На чисто законодателно ниво, препоръчваме съгласуване между законодателството, касаещо правата на хората с увреждания, и наказателното право. Международните принципи и насоки за достъп до правосъдие на хора с увреждания предлагат един добър набор от инструменти и насоки за изграждането на включваща и базирана на равенството правосъдна система. Новите закони на национално ниво, отнасящи се до правата на хората с увреждания, са стъпка към равенството, но тяхното прилагане до момента наемква за липса на знание и разбиране относно ключови принципи като правото на дееспособност.

Правосъдната система в България, както в много други страни, изисква обвиняемият да има определено ниво на „ментален капацитет“, за да бъде съден, което в повечето доктрини се дефинира като вмняемост. Решението за способността на обвиняемия да участва в производството се базира преимуществено на становището на съдебни психиатри, на които специално е възложено да оценят тази способност. Понякога съдът може да не се съобрази с тази експертиза, но обикновено клиничното мнение взема превес. По този начин медицинската диагноза може да бъде използвана, за да се обоснове изключването на дадено лице от равноправно участие в правосъдния процес.

“

**ПО ТОЗИ НАЧИН ЕДНА
ДИАГНОЗА МОЖЕ ДА СЕ
ПРЕВЪРНЕ В НЕЩО ПО-
СТИГМАТИЗИРАЩО
ДОРИ И ОТ ЕДНА
ОСЪДИТЕЛНА ПРИСЪДА**

ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

02 Препоръки

Констатирането на невменяемост води до загуба на процесуални гаранции, включително пълна липса на легитимация за включване в правното производство, и води до продължителни периоди на задържане в психиатрична болница (принудително лечение). В резултат на това увреждането се „превърща в основната причина за задържането“. Поради периодичното удължаване на принудителното лечение „обвиняемите могат да останат в наказателно-правосъдната система много по-дълго в сравнение с продължителността на присъдата, която биха получили по общия ред.“

Това поражда сериозно притеснение относно презумпцията за невиновност, а именно едно лице може да бъде задържано с години за принудително лечение, без съдът да проучи действителната му вина и отношение към престъплението. В българското наказателно правосъдие обвиняемите с увреждания следва да могат да се ползват от всички форми на защита, наравно с всички останали, включително липсата на вина (*mens rea*), самозащита, принуда и т.н. *„Това означава, че обвиняемите с увреждания трябва да бъдат оценявани въз основа на действителното им състояние на ума по време на извършване на деянието, като се отчита как формирането на намерението или знанието по отношение на престъплението, за което са обвинени, може да е било повлияно от субективното възприятие или преживяването на стрес от лицето. Независимо дали това съответства на представата на другите за разумно или очаквано. Отчитането на субективното измерение на менталния елемент на престъплението е необходимо, за да се гарантира, че лицата с увреждания имат възможността да се възползват от доктрината за *mens rea*, наравно с останалите. Освен това обвиняемите следва да могат да представят доказателства, свързани с наличието на потисничество, небалансирани властови отношения или насилие и как те влияят върху възприятията на обвиняемия. С други думи, при субективното разглеждане на *mens rea* е необходимо да се вземат предвид специфичните за случая аспекти, така че да се гарантира, че увреждането се разглежда в социален контекст.“* [154]

[154] Всички цитати и концепции в този раздел във връзка с института на вмменяемостта са взети от „Прилагане на КПХУ в наказателноправосъдните системи – кратък доклад“, Р. Флайшнър, Център на знание – Достъп до правосъдие, м. юли 2022 г., не е публично достъпно (‘Implementing the CRPD in criminal justice systems – briefing paper’, R. Fleischner, Access to Justice Knowledge Hub)

ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

02 Препоръки

Институтът на невменяемостта може и трябва да бъде премахнат.

Принудителното лечение не може да постигне целите на превенцията на престъпността. България трябва да премахне от правосъдната си система всички процедури, базирани на отричането на правото на правоспособност и дееспособност на лицата.

На мястото на разпоредбите за вмменяемостта, държавата трябва да създаде механизми за подкрепа и улеснение на хората с увреждания в наказателното производство. Това може да включва използването на комуникационни посредници, застъпници, както и други подкрепящи лица и процедури. Възстановителното правосъдие може да бъде един справедлив начин за отклоняване на хората с увреждания от системата на наказателното правосъдие. Подобряването на системата за правна помощ е още една важна стъпка, която ще подпомогне процеса по премахване на базираните на липсата на дееспособност интервенции. Служебните защитници и всички адвокати „трябва да разбират влиянието на наказателната система върху хората с увреждания, да общуват ефективно, да разпознават и да се придържат към принципите на правото на дееспособност.“

Реформа в тази посока би могла да спести пари на държавата чрез „премахването на съществуващите скъпоструващи системи“, като например стационарните съдебно-психиатрични експертизи и принудителното лечение, и замяната им с по-малко скъпи подкрепа и услуги, базирани в общността.

Тъй като правото на дееспособност на хората с увреждания е в основата на повечето принципи, включително достъпа до правосъдие, изразяваме критиката си срещу директивите на ЕС относно достъпа до правосъдие за това, че не адресират по категоричен начин въпросите за невменяемостта и принудителното лечение, които са част от много наказателно-правосъдни системи в ЕС.

ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

02 Препоръки

Всяка реформа на наказателното правосъдие следва да отчита превенцията на престъпността. Нашето изследване разкрива истории на обвиняеми с увреждания, които се борят с бедност, имат ниско или никакво образование и никаква подкрепа в общността, освен психиатрични грижи. Следователно предотвратяването на престъпността и рецидивизма би изисквало на първо място междусекторен подход, както и създаването на ефективна система от услуги, базирани в общността.

И накрая, но не на последно място, препоръката ни е към законодателя – да включва лицата с увреждания, които са имали опит с наказателното правосъдие, в центъра на всички усилия за реформа.

05

ПРИЛОЖЕНИЯ

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1 - Профил на интервюираните лица

ИН	Интервюиран*	Пол	Възраст	Времетраене на интервюто	Години на досег с правосъдната система	Тип интервю	Друга подходяща информация
BG/DPS/M/01	Лице с психосоциално и интелектуално увреждане	М	66	40 мин.	От 2022 г.	На място	На принудително лечение през последните 15 месеца
BG/DPS/M/02	Лице с психосоциално увреждане	М	53	39 мин.	От 15 годишен	На място	Лежал 20 години в затвора, опит с принудително лечение
BG/DPS/M/03	Лице с психосоциално увреждане	М	45	64 мин.	От 2021 г,	На място	Дългогодишен опит в психиатричната система
BG/DPS/M/04	Лице с психосоциално увреждане	М	27	40 мин.	От 2019 г.	На място	В принудително лечение за наркозависими от 2021 г. Не се допусна запис.
BG/DPS/M/05	Лице с психосоциално увреждане	М	51	40 мин.	7 години	На място	В затвора вече 7 години. Не беше разрешено записване.
BG/DPS/M/06	Лице с психосоциално увреждане	М	32	40 мин.	До 8-ми клас има много задържания, заради алкохол и наркотици, до 24-годишна възраст има три присъди	На място	В психиатричното отделение на затвора за психиатрично лечение. Не беше разрешено записване.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1 - Профил на интервюираните лица

ИН	Интервюиран*	Пол	Възраст	Времетраене на интервюто	Години на досег с правосъдната система	Тип интервю	Друга подходяща информация
BG/DPS/M/07	Лице с психосоциални и леки интелектуални затруднения	М	39	40 мин.	От 2022 г.	На място	В психиатрията на затвора вече 4 месеца, поради опити за самоубийство в ареста. Не беше разрешено записване.
BG/DI&DPS /F/01	Лице с психосоциално и интелектуално увреждане	Ж	37	40 мин.	Още от детството	На място	Интервюто се проведе в затвора, в присъствието на социалния работник. Не беше разрешено записване.
BG/DI&DPS /F/02	Лице с психосоциално и интелектуално увреждане	Ж	35	40 мин.	1 година	На място	Сега в затвора, навън живее в приют за бездомни хора. Интервюто се проведе в затвора, в присъствието на социалния работник. Не беше разрешено записване.
BG/L/M/01	Адвокат	М	47	40 мин.	20 години стаж като адвокат	Онлайн	Преобладаващ опит с обвиняеми с наркотични зависимости
BG/L/M/02	Адвокат	М	38	70 мин.	Служебен защитник	Онлайн	Работи в малък съдебен район с една от най-големите психиатрични болници в страната.
BG/P/F/01; BG/P/F/02; BG/P/F/03; BG/P/M/04	Полиция	Ж Ж Ж М	40 - 42	40 мин.	Четирима разследващи полицаи	На място	От малък град. И четиримата бяха интервюирани заедно. Не беше разрешено записване.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1 - Профил на интервюираните лица

ИН	Интервюиран*	Пол	Възраст	Времетраене на интервюто	Година на досег с правосъдната система	Тип интервю	Друга подходяща информация
BG/J/F/01	Съдия	Ж	30-45	60 мин.	Съдия в малък съдебен район	Онлайн	Богат опит с дела на хора с увреждания.
BG/J/M/02	Прокурор	М	57	40 мин.	33 години като разследващ полицай и прокурор	На място	Интервюираният не даде съгласие за запис.
BG/S/F/01	Психолог	Ж	64	52 мин.	Психолог от 1981 г., съдебен експерт повече от 20 години	На място	Опит в досъдебна фаза и съдебни експертизи
BG/S/F/02	Психолог	Ж	66	20 мин.	15 години като психолог и директор на Комплекс за социални услуги за лица с психични проблеми	На място	Присъства на интервюто на един от подсъдимите като негово подкрепящо лице, като допълнително дава самостоятелно интервю.
BG/S/M/01	Психиатър	М	55	90 мин.	20 години в съдебната психиатрия	На място	Директор на психиатрично отделение. Не беше разрешено записване.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1 - Профил на интервюираните лица

ИН	Интервюиран*	Пол	Възраст	Времетраене на интервюто	Години на досег с правосъдната система	Тип интервю	Друга подходяща информация
BG/HR/F/01	Правозащитна НПО/социален работник	Ж	48	35 мин.	25 години в областта на правата на хората с увреждания	На място	Директор на НПО с дългогодишен опит в лобиране и създаване на практики в областта на правата на хората с ментални увреждания, която е и доставчик на социални услуги
BG/HR/F/02	Правозащитна НПО/изследовател	Ж	47	67 мин.	24 години в областта на правата на хората с увреждания	Онлайн	Изследовател и защитник на правата на хората с увреждания с богат опит
BG/HR/F/03	Правозащитна НПО/ психолог	Ж	42	47 мин.	14 години в областта на психичното здраве	На място	Директор на комплекс за социални услуги, управляван от НПО

*Интервюираните първо бяха помолени да прочетат форма за информирано съгласие, едва след като тя беше прочетена и подписана, започнаха интервютата и записването.